

Strategija MŽK-a

2015-2018 god.

© Mreža Žena Kosova, 2014

Sva prava zadržana. Ova publikacija se može slobodno kopirati i distribuirati u celini ili delimično, sve dok je autor priznat. Ova publikacija je omogućena uz podršku Kvinna till Kvinna i Austrijske Agencije za Razvoj. Prikazani stavovi ovde su od Mreže Žena Kosova i ne odražavaju nužno stavove Kvinna till Kvinna i Austrijske Agencije za Razvoj.

www.womensnetwork.org

Prevedeno od prevodilačke agencije „Mars A“, Priština, Kosovo.

Štampano od „Night Design“ u Prištini, Kosovo, koristeći ekološko štampanje

Štampano uz podršku:

 Austrian
Development Cooperation

Kvinna till Kvinna

Sadržaj

Uvod.....	4
Izgradnja Kapaciteta MŽK Programa	5
Situacija	5
Ključni izazovi.....	10
Strategija MŽK-a.....	12
Zainteresovane strane	16
Žene u politici i procesima odlučivanja.....	17
Zakoni, Politike i Institucionalni mehanizmi	17
Situacija	18
Ključni izazovi.....	24
Strategija MŽK-a.....	27
Zainteresovane strane	29
Ženska prava na zdravstvenu zaštitu	31
Zakoni Politike i Institucionalni Mehanizmi	31
Situacija	32
Ključni izazovi.....	37
Strategija MŽK-a.....	38
Zainteresovane strane	41
Program protiv rodno zasnovanog nasilja	42
Zakoni, Politike i Institucionalni Mehanizmi	42
Situacija	45
Ključni izazovi.....	51
Strategije MŽK-a.....	53
Zainteresovane strane	57
Ekonomsko Osnaživanje Žena.....	59
Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi.....	59
Situacija	61
Ključni izazovi.....	65
Strategija MŽK-a.....	66
Zainteresovane strane	71
Uključivanje i unakrsna pitanja.....	73
(Indikativni) Pokazatelji.....	75
Bibliografija	89

Uvod

Misija Mreže Žena Kosova (MŽK) je da podrži, zaštiti i promoviše prava i interese žena i devojaka širom Kosova, bez obzira na njihova politička uverenja, veroispovest, nivo obrazovanja, seksualne orijentacije i sposobnosti. MŽK ispunjava svoju misiju preko razmene iskustava i informacije, partnerstva i umrežavanja, istraživanja, zastupanja i usluga. MŽK **predviđa** Kosovo gde su žene i muškarci ravnopravni i imaju jednake mogućnosti u obrazovanju, zapošljavanju, političkom učešću, zdravstvenoj zaštiti i životu bez nasilja.

U pravcu dostizanja svoje vizije i misije, MŽK je sastavila Strategiju od 2015 do 2018 godine. Njen cilj je da vodi rad MŽK-a tokom ovog perioda. Strategija je sastavljena sa unosom od članstva MŽK-a, Borda Direktora i drugih ključnih partnera i zainteresovanih strana. Nekoliko konsultacija su učinjene tokom 2014 godine, što je dovelo do njenog kreiranja.

Strategija MŽK-a obuhvata pet programskih oblasti: I) Izgradnju kapaciteta MŽK-a; II) Žene u politici i procesima donošenja odluka; III) Zdravlje Žena; IV) Rodno zasnovano nasilje; V) Ekonomsko Osnajivanje Žena. Oslanjajući se na prethodne rezultate, oni su identifikovani od strane članova MŽK-a kao ključne oblasti u kojima MŽK ima potrebe da nastavi svoj fokus u narednom periodu od četiri godina. Za svaki od ovog programa, deo ove strategije daje kratak pregled sadašnjeg stanja; ključna učinjena dostignuća MŽK-a do danas; ključni izazovi tek trebaju da se odraze; MŽK-ov dugoročni cilj za program; rezultate koje MŽK nastoji da postigne između 2015 i 2018 godine; i očekivani rezultati u pravcu ovih ishoda. MŽK je takođe nastojao da identifikuje druge aktere koji rade u ovim oblastima, prema podsticanju saradnje i koordinacije u pravcu efikasnih i efektivnih akcija.

Izgradnja Kapaciteta MŽK Programa

Situacija

Osnovana u 2000 godini, MŽK je prvobitno bila neformalna mreža ženskih grupa i organizacija iz različitih regiona na Kosovu. Od njenog registrovanja kao formalna organizacija u 2003 godini, MŽK je povećala svoje članstvo od početnih 42 članica na 86 organizacija članica.¹ MŽK se razvila u mrežu koja zastupa na ime kosovskih žena na lokalnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Ona je prepoznata kao vodeća mreža na Kosovu i u regionu.

U 2006. godini, MŽK je postala prva mreža nevladinih organizacija (NVO) koje nisu za profitiranje, na Kosovu, koja je usvojila kodeks ponašanja, dajući primer transparentnosti i odgovornosti. Kodeks ponašanja poziva članove MŽK-a da poseduju:

- Jasno definisanu misiju, zajedno sa programima i aktivnostima koje doprinose ostvarivanju svoje misije;
- Izabrani, dobrovoljni i efektivni Bord Direktora;
- Ljudske resurse u smislu plaćenog i dobrovoljnog osoblja koji doprinose sposobnošću organizacije da efikasno ostvari svoju misiju;
- Finansijsku odgovornost i transparentnost;
- Građansku odgovornost i obavezu da rade u službi za javnost i;
- Partnerstvo i umrežavanje sa drugim organizacijama i nepristrasnih državnih organa.²

¹ Broj članova MŽK-a se konstantno menja jer novi članovi pristupaju bliže mreži i/ili organizacijama. MŽK redovno ažurira broj organizacija članica na veb sajtu.

² MŽK, *MŽK Etički kodeks ponašanja i kodeks odgovornosti*, Priština: MŽK, 2007, dostupno na:

<http://www.womensnetwork.org/documents/20130120172523448.pdf>.

Prilagođene obuke, radionice i prateće individualizovano mentorstvo su doprineli unapređenju kapaciteta članova mreže za pisanje projekata, zastupanje, upravljanje projektnim ciklusom, i finansijskim rukovodstvom, sem ostalog. MŽK je obezbedio više od 150 individualnih mentorskih sesija za svojim organizacije članice, pomažući im u postavljanju novih znanja i veština na korišćenje.

U 2013 godini, MŽK je stvorio plan za prikupljanje sredstava i pokrenuo je novu inicijativu prikupljanja sredstava usmerenu ka sopstvenoj održivosti. On je uspostavio novi individualni program za članstvo koji omogućava pojedincima da se pridruže MŽK-u kroz godišnju članarinu. Plan je takođe uveo članarinu za MŽK članove, koji su sada ponosni doprinositelji dugoročne održivosti njihove mreže.³

Članice MŽK-a diskutuju sa članicom savetodavnog borda MŽK-a, gđa Delina Fico (iz East-West Management Institute) o strategijama za jačanje izjava njihovih misija i vizija, kao i bolje uključivanje njihovih odbora. MŽK redovno pruža mogućnosti za svoje članice da razviju dalje svoje organizacione kapacitete preko radionica i individualnog mentorstva.

³ Ibid, s. 13.

U 2012 godini, MŽK je osnovao Fond Žena Kosova u bliskim konsultacijama sa svojim članovima i Kvinna till Kvinna. U 2013 godini, fond je dobio podršku od Austrijske razvojne agencije i Kvinna till Kvinna. Njena svrha je da popuni ostavljenu rupu od promenljivosti prioriteta pomoći i smanjenja budžeta tradicionalnih donatora na Kosovu.⁴ Ovi grantovi ciljaju organizacije za ženska prava kojima su nedostajale sposobnosti govora na engleskom i time i pristup sredstvima za njihov važan posao, često sa marginalizovanim grupama. Fond daje male grantove organizacijama za prava žena koje žele da proguraju dalje prava žena, posebno među ruralnim i/ili marginalizovanim grupama.

MŽK takođe pruža mogućnosti za razvoj kapaciteta za primaocce grantova u pisanju grantova, upravljanju projektnim ciklusom, i u finansijsko rukovođenje. To je unapredilo njihove sposobnosti da apliciraju za finansiranje od drugih donatora. Između decembra 2012 i decembra 2014 godine, MŽK je transparentno distribuirao 54 grantova svojim organizacijama članica, u ukupnom iznosu od 131,877 €. Od oktobra 2014 godine, FŽK inicijative su pružili direktnu korist 3.433 različitim ženama i devojka, kao i nekim muškarcima i dečacima. Dalje, finansirane inicijative FŽK-a su rezultirale u nekoliko uspešnih ishoda javnog zagovaranja, kao što su:

- Udruženje za Obrazovanje i Razvoj je podržala grupu žena nosioce domaćinstava iz Novog Brda u uspešnom zalaganju kod službenika za rodnu ravnopravnost kako bi ih uključili u opštinskom planu budžeta.
- Udruženje gluhih žena u Prizrenu su uspešno zalagale kod opštine kako bi finansirali prevodioca za pružanje usluge za gluve osobe, uključujući žene.

⁴ Za više informacija o ovome, pogledajte: Farnsworth, Nicole i Elmaze Gashi za MŽK i Alterhabitus, Gde je novac za ženska prava?: *Kosovska Studija Slučaja*, Priština: KWN, 2013, na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140617134906241.pdf>. Objavljivanje razmatra trendove finansiranja u poslednjih 15 godina i potrebe organizacija vođenih od žena. Dokument informiše o kreiranju Fonda Žena Kosova.

- *Gruaja Hyjnore* je zalagala kod Predsednika opštine Gnijilane kako bi obezbedio besplatnu kancelariju za njihovu organizaciju, u kojoj žene u nepovoljnom položaju mogu da uče veštine u pravcu obezbeđivanja zaposlenja.
- Hendifer je uspešno ubedio lokalne vlasti da se zalažu na centralnom nivou kod Ministarstva za Zdravstvo, kako bi obezbedili mamograf za bolnicu u Opštini Uroševac, poboljšajući pristup kontrole raka dojke za žene u ovoj opštini.
- Udruženje za obrazovanje i brigu u porodici se zalagao kod Direktora za obrazovanje u opštini Đakovica kako bi uključili zdravstveno obrazovanje kao redovni predmet u nastavnom planu i programu u svim lokalnim školama.
- Udruženje ženske inicijative iz Dragaša je sarađivala sa službenikom za rodnu ravnopravnost u pružanju podrške mladim, seoskim ženama iz Opolja kako bi zalagali kod Predsednika radi finansijske podrške za krojački kurs i njegovom posredovanju za njihovo zapošljavanje u novoj fabrici. To je dovelo do zapošljavanja 36 mladih žena. Žene iz opštine su takođe bile uključene u diskusijama o opštinskom budžetu, po prvi put.
- Organizacija osoba sa distrofičara je uspešno zastupala kod institucija u Prizrenu kako bi olakšali pristup u ustanovama za osobe sa invaliditetom.

Predstavljajući interese organizacija za ženska prava svih etničkih grupa širom Kosova, MŽK redovno sarađuje sa drugim ženskim grupama u regionu i inostranstvu. MŽK je artikulirao i predstavljao interese žena i devojaka u nekoliko sastanaka na Kosovu i inostranstvu. To je uticalo odluke na međunarodnom nivou, takođe i vezano za Rezoluciju Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija (UNSCR) 1325 o ženama, miru i sigurnosti. MŽK je podržao međunarodna istraživanja i inicijative zastupanja u pravcu poboljšanja ženskih organizacija prava, pristup finansiranju, i udružio je snage sa drugim ženskim grupama kako bi zastupali o pitanjima od zajedničkog interesa.

Ključna Dostignuća MŽK-a

U 2011-2014. godinama, MŽK je postigla svoj opšti cilj za ovaj program da „ženske grupe i organizacije na Kosovu, regionu i na međunarodnom planu sarađuju i redovno komuniciraju, kao i da se organizuju oko pitanja od zajedničkog interesa.“ MŽK je:

- Obezbedio redovnu, kontinuiranu komunikaciju i saradnju među članovima MŽK-a i drugih zainteresovanih strana preko mrežnih sastanaka koja se održavaju svakih dva meseca. Godišnja povlačenja su stvorili siguran prostor za aktivistkinje da razgovaraju pritiskajuća pitanja bezbednosti, tabu teme, da reflektuju i da izgrade solidarnost.
- Povećao komunikaciju među grupama za ženska prava, ključnim akterima i drugim zainteresovanim stranama o pitanjima sa kojima se suočavaju žene i devojke na Kosovu, njihove interese, i razne inicijative koje zahtevaju da im se pomogne. MŽK je svoj sopstveni rad i aktivnosti svojih članova učinio više vidljivijim preko svog mesečnog biltena „Glas Žena Kosova“, svojoj veb stranici, Fejsbuk stranama, Tviterom, godišnjim izveštajima i daljim dopiranjem.
- Uključio je najmanje 323 više mladih žena aktivista u ženskom pokretu na Kosovu i šire: Inicijativa osnaživanja mladih žena, forumima mladih feministkinja, i stažiranja za mlade žene su osnažili mlade žene lidere.
- Poboljšao institucionalni kapacitet MŽK-a i svojih članica ka većim kapacitetom zagovaranja i dugoročne održivosti mreže. Radionice, mentorstvo i Ženski fond Kosova su podržali članice MŽK-a u izgradnji snažnijih organizacija.
- Povećao je saradnju između žena u regionu u pravcu tranzicione pravde, mira i bezbednosti.

Ključni izazovi

Prilikom razmatranja dostignuća MŽK-a u ranijim godinama, organizacije na Kosovu koje su pod vođstvom žena, suočavaju se sa nekoliko izazova:

- One se i dalje bore da prežive finansijski. Nekoliko donatora se povuklo ili planiraju da se povuku iz zemlje. Organizacije pod vođstvom žena posebno se trude da obezbede sredstva jer neke od njih poseduju znanje pismenog engleskog jezika ili sposobnosti da upravljaju velikim sredstvima. Istraživanje 90 ženskih organizacija na Kosovu, pokazalo je jasno smanjenje ukupnog finansiranja između 200. i 2013 godine. Prosečna godišnja zarada je smanjen od 54,197 € u 2005 god. na 37,032 € u 2012 god.⁵ Manje od 10% su dobili prihod od pojedinaca, imovine, članarina ili aktivnosti prikupljanja prihoda. Ovo ukazuje na veliko oslanjanje na međunarodno finansiranje i niskim nivoima diverzifikacije izvora.⁶
- Konkursne vežbe za grantove može dovesti na konkurenciju među organizacijama pod vođstvom žena, iako saradnja može olakšati promenu. Neki procesi nabavke rezultiraju da se resursi daju kompanijama koje pišu jake predloge, ali ne nužno poseduju stručnost za unapređenje ravnopravnosti i prava žena.⁷
- Malo donatora vide značaj finansiranja organizacija za ženska prava. Umesto toga, oni „obuhvataju“ rodna pitanja u svom radu, mada oni retko imaju dovoljno znanja o tome kako da to da urade efikasno.⁸ Sredstva koja se daju organizacijama za prava žena često su namenjene za specifičan rad, a to nisu nužno oblasti koje su od najvećeg prioriteta organizacija. Od 90 organizacija pod vođstvom

⁵ Farnsworth i Gashi za MŽK i Alterhabitus, s. 41.

⁶ Ibid, s. 4.

⁷ Ibid, s. 67.

⁸ Ibid, s. 60.

žena koje su ispitane, 58 % je izjavilo da nisu dobili nikakva sredstva u 2011 godini uvezi pitanja koje su one dali prioritet.⁹ Neki grant izrađivači preferiraju usmerene aplikacije na podršku ženama u biznisu a ne u zastupanju.¹⁰

- Kosovo nema pravni okvir koji podstiče pojedince i preduzeća da daju donacije neprofitnim organizacijama koje rade u javnoj službi.
- Glasne takođe mogu da ugroze izgradnju jakog ženskog pokreta. Lični problemi i pojedinačni interesi (uključujući nepotizam) ponekad dovodi donatore i međunarodne aktere da se takmiče sa organizacijama za prava žena za sredstva i/ili da potkopaju napore ženske grupe da pristupe podršci za svoj rad. Na primer, neki međunarodni akteri tvrde da su ženske grupe nekvalifikovane ili nesposobne da upravljaju ogromnim fondovima, kako bi se opravdala potreba za međunarodno upravljanje sredstvima, ali takve tvrdnje su često neosnovane.
- Budući da sve organizacije nemaju održive, dugoročne projekte, mnoge imaju volontere umesto stalno zaposlenog osoblja.¹¹ Ovo sprečava dugoročnu stabilnost i održivost, i doprinosi nedoslednom vođenju evidencije i transparentnosti.
- Dok su mnoge organizacije poboljšali svoje kapacitete, potrebno je dodatno raditi kako bi razvili svoje interne sisteme i procedure finansijskog upravljanja. To uključuje takođe i poboljšanje transparentnosti njihovog rada.
- Mnoge organizacije imaju odbor direktora, ali malo njih uključuje svoj odbor redovno u donošenju odluka i nadgledanja rada organizacije.¹²

⁹ Ibid, s. 47.

¹⁰ Hieros International and Shevolution, *Spoljna Procena Fonda Žena Kosova*, 15 April 2014, s. 16.

¹¹ MŽK, *Nadzorni izveštaj MŽK-a o Kodeksu Ponašanja i Plana za Razvoj Kapaciteta za članove*, MŽK, 2012, s. 3.

¹² Ibid, s. 3.

- Nedovoljna komunikacija i koordinacija među organizacijama kao i donatorima i drugim akterima, može da dovede do dupliranja napora, preklapanja i neefikasnosti u radu ka rodnoj ravnopravnosti.
- U nekim slučajevima javne institucije i službenici ometaju napore ka rodnoj ravnopravnosti.
- Dok neke organizacije za prava žene imaju veliko iskustvo sa zastupanjem, drugima je potrebna dodatna podrška kako bi podržali njihove članove i zajednice u zastupanju za svoja prava i u držanju službenika odgovornim.¹³
- Kako su mlade žene navele tokom konsultativnih sastanka MŽK-a sa njima u 2012-2014 godinama, one se suočavaju sa nekoliko problema, uključujući pritisak porodice, postojeće društvene norme, rodne diskriminacije u svojoj porodici, nejednak pristup obrazovanju, nejednak pristup zapošljavanju i starosnu diskriminaciju. Samo nekoliko mladih žena učestvuju u procesu donošenja odluka u okviru svojih organizacija i/ili imaju mogućnost da podignu svoj glas u vezi sa inicijativama za koje one veruju ili žele da preduzmu. Osobe u ulogama donošenja odluka često ne veruju da mlade žene imaju dovoljno iskustva da budu lideri, ili da drže pozicije odlučivanja. U nekim slučajevima mlade žene nemaju iskustva ili dovoljno kapaciteta da ostvare određene zadatke, jer nikada nisu imali priliku da budu uključene. Izgradnja kapaciteta mladih žena je važno za održivost ženskog pokreta na Kosovu.

Strategija MŽK-a

U pravcu rešavanja ovih izazova i unapređivanja dugoročne održivosti MŽK-a i njenih članova, dugoročni cilj ovog programa je da: **Održivi, ženski pokret postoji na Kosovu.** MŽK

¹³ Na primer, Izveštaj Evropske komisije o napretku na Kosovu (2013 god.) naglašava potrebu za nadgledanje sprovođenja socijalnih politika, posebno kroz jačanje kapaciteta lokalnih socijalnih partnera.

radi na razvoju feminističkog ženskog pokreta ka povraćaju i promovisanju ideala feminizma.

Ishod 1.1. Poboljšana solidarnost među organizacijama vođenim od žena.

Iskustvo MŽK-a pokazuje da je unapređenje i održavanje solidarnosti među organizacijama vođenim od žena od presudnog značaja za izgradnju održivog ženskog pokreta, da ne bi glasine ili konkurencija podrili napore zajedničkih ciljeva. Ovaj rezultat se može postići sledećim očekivanim rezultatima.

Očekivani rezultat 1.1.1. Da se članice MŽK-a informišu o inicijativama drugih članova, aktivnostima MŽK-a, mogućnostima finansiranja i drugim informacijama. Razmena informacija je važna za držanje mreže i ženskog pokreta živim. Ključne aktivnosti na postizanju tog rezultata će uključiti redovnu, kontinuiranu komunikaciju i saradnju među članovima MŽK-a i drugih zainteresovanih strana preko sastanka MŽK-a svakog drugog meseca; distribucije informacija putem društvenih medija, uključujući i mesečni bilten MŽK-a, *Glas Kosovskih Žena*; preko organizovanja godišnjeg sastanak članstva MŽK-a svakog decembra; i priprema i distribucija Godišnjeg izveštaja MŽK.

Očekivani rezultat 1.1.2. Više uključenih aktivistkinja u ženskom pokretu. Ženski pokret može ostati održan samo ako se stalno regrutuju nove članice, posebno mlade žene koji će nastaviti sa pokretom u narednim godinama. Prema ovim rezultatima, MŽK planira da uključi mlade žene u zastupanje za svoje prioritete; planira da obezbedi stažiranje za mlade žene da rade sa MŽK-om i njenim organizacijama članica, na sticanje iskustva i veština; i organizovanje događaja svake godine za mlade feministkinje kako bi stekle nove veštine, mrežu, i kako bi preduzele zajedničko zastupanje.

Očekivani rezultat 1.1.3. Jačanje među-etničkog razumevanja i saradnje između pojedinaca i grupa civilnih društva na Kosovu i Srbiji. Ovo je važno za izgradnju solidarnosti među različitim ženama koje su uključene u ženskom pokretu. MŽK će podržati saradnju između žena različitih nacionalnosti, kao i promovisanje mogućnosti za bolje razumevanje jedni drugih. Razumevanje iskustava raznovrsnih ženskih prošlosti je važno za izgradnju solidarnosti danas. Stoga, MŽK će nastaviti svoj angažman na Kosovskoj Inicijativi Usmene Istorije, koje je zajedničko ulaganje sa Novom Školom, koja dokumentuje raznovrsne ženske životne priče za sadašnje i buduće generacije, deleći ih preko <http://www.oralhistorikosovo.org/> na tri jezika. Deljenje informacija o životima aktivistkinja može inspirisati i podstaći nove aktivistkinje da grade na osnovu dostignuća aktivistkinja, u pravcu održivosti ženskog pokreta. Izgradnja razumevanja među različitim etničkim grupama će doprineti jačanju demokratije i ljudskih prava.

Ishod 1.2. Poboljšanje organizacionih kapaciteta MŽK-a i njenih članica u pravcu boljeg zastupanja i dugoročne održivosti mreže.

Održivi ženski pokret ne može da postoji bez svojih članica koji drže pokret živim. Zbog toga, MŽK će nastaviti da podržava svoje članice u unapređivanju svojih kapaciteta. To će imati sledeće rezultate.

Očekivani rezultat 1.2.1. Vidljiviji rad MŽK-a i njenih članica kod potencijalnih partnera, međunarodnih aktivistkinja i potencijalnih pristalica. To će se postići redovnim ažuriranjem veb sajta MŽK-a (www.womensnetwork.org) i korišćenjem društvenih medija; pripremanjem i distribuiranjem mesečnog elektronskog biltena MŽK-a *Glas Kosovskih Žena*; pružanjem treninga i mentorstva članicama MŽK-a u pravcu poboljšanja njihovih veština za odnose s javnošću; i proizvodnji i lansiranju dokumentarnog filma o radu MŽK-a u zadnjih 15 godina.

Očekivani rezultat 1.2.2. Više članova je u većoj mogućnosti da prikupljaju finansijska sredstva, planiraju efektivno, upravljaju organizacijama i preduzimaju efektivne inicijative zastupanja. Nadgledanje sprovođenja Kodeksa ponašanja MŽK-a i procene potreba članicama omogućiće MŽK-u da odredi specifične oblasti u kojima članovi MŽK-a imaju potrebu za podršku. MŽK će onda obezbediti interaktivne radionice, zatim jedan na jedan mentorstvo prilagođeno prema održivom unapređenju kapaciteta članica. MŽK će nastaviti da pruža grantove kroz Fond Žena Kosova (FŽK), podržavajući „učenje kroz rad pristup“ za zastupanje, organizaciono rukovođenje i upravljanje grantima.¹⁴

Očekivani rezultat 1.2.3. Povećani kapaciteti osoblja MŽK-a. MŽK ima jak, posvećene članove osoblja, ali MŽK prepoznaje značaj kontinuiranog učenja i razvoj veština. U tom cilju, MŽK će nastaviti podsticanje članova osoblja MŽK da pohađaju obrazovne mogućnosti, kao i da obezbedi obuke na radnom mestu i mentorstvo za osoblje.

Ishod 1.3. Poboljšana klima za finansiranje ženskih organizacija za prava.

Iako se nekoliko inicijativa zastupanja mogu uzeti na dobrovoljnoj osnovi, OCD-i vođeni od žena i dalje zahtevaju sredstva za mnoge aspekte njihovog važnog posla. Održivi aktivizam prema ženskim pravima zahteva resurse, a MŽK će nastaviti svoje napore ka mobilizaciji dovoljnih sredstava iz domaćih i međunarodnih aktera u pravcu održavanja ženskog pokreta na Kosovu i šire.

¹⁴ U srednjoročnom pregledu Fonda Žena Kosova i drugih finansiranih aktivnosti od strane Austrijske Agencije za Razvoj (2014), preporučeno je da MŽK traži finansiranje kako bi nastavio sa FŽK-om za dve naredne godine, kako bi gradili na uspesima koje je imalo do sada. Specifične preporuke uključuju povećanje publiciteta, pokazujući uspehe dobitnika grantova i pružanje više zastupanja i radionica za izgradnju umrežavanja.

Očekivani rezultat 1.3.1. Poboljšana institucionalna i javna svest o važnosti poreskih umanjenja za podršku važnog rada grupa ženskih prava. MŽK će sarađivati sa drugim akterima, kao što je CIVIKOS, u zastupanju za bolji pravni okvir koji će ohrabriti pojedince i kompanije da podrže neprofitne organizacije koje rade u javnom dobru. MŽK će takođe nastaviti organizovanje javnih događaja i obrazovati javnost o važnoj ulozi koju imaju u vezi podržavanja organizacija za ženska prava.

Očekivani rezultat 1.3.2. Sprovedeni plan MŽK-a o prikupljanju finansijskih sredstava. MŽK će sarađivati sa svojim članovima, odborom i partnerima u preduzimanju predviđenih aktivnosti u okviru svog plana za prikupljanje sredstava. To uključuje dalju diverzifikaciju izvora podrške MŽK-a ka svojoj dugoročnoj održivosti.

Zainteresovane strane

Ka postizanju ovih strateških ciljeva, MŽK predviđa kontinuiranu saradnju sa svojim članicama organizacije i grupama za ženska prava u regionu. Članovi MŽK-a i sama mreža će biti primarna ciljna grupa i korisnici ovog programa. Građani uopšteno, posebno žene i devojke, će biti sekundarni korisnici održivog ženskog pokreta koji zastupa u njihovo ime. MŽK će sarađivati i koordinirati svoju podršku organizacijama vođenih od žena sa drugim akterima koji žele da unaprede kapacitete civilnog društva, kao što su Evropska Unija, USAID i Švedska Međunarodne Agencije za Razvoj (SIDA), između ostalih.

MŽK predviđa da će dobiti podršku za ovaj program od Austrijske agencije za razvoj i Evropske Unije.

Žene u politici i procesima odlučivanja

Zakoni, Politike i Institucionalni mehanizmi

Brojni zakoni i institucionalni mehanizmi postoje u pravcu povećanja učešća žena u politici i odlučivanju:

- Ustav Republike Kosovo: Član 7.2. navodi da: „Republika Kosovo obezbeđuje jednakost polova kao osnovnu vrednost za razvoj demokratskog društva, jednake mogućnosti za učešće žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom i drugim oblastima društvenog života.“
- Zakon o ravnopravnosti polova (2004) podržava politiku izraženu u Ustavu i zabranjuje sve direktne i indirektne oblike rodne diskriminacije.¹⁵ Ona poziva da žene i muškarci zajedno drže najmanje 40% pozicija na svim nivoima. U 2005. godini, zakon je osnovao Agenciju za ravnopravnost polova, kao specifičnu vladinu instituciju. Opštinski službenici za ravnopravnost polova su imenovani u opštinama i fokalnim rodne tačkama u okviru ministarstava.
- Zakon o opštim izborima u Republici Kosovo¹⁶ i Zakon o lokanim izborima na Kosovu¹⁷ oboje uključuje kvotu od 30% za učešće žena i muškaraca na nacionalnim i lokalnim skupštinama.
- Zakon protiv diskriminacije zabranjuje diskriminaciju u mnogim oblicima, uključujući na osnovu pola, roda, starosti, bračni status, ili seksualne orijentacije.¹⁸

¹⁵ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o ravnopravnosti polova na Kosovu*, Zakon br. 2004/2, Priština: 2004 god. Tokom izrade ove strategije, Zakon je u toku revidiranja.

¹⁶ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o opštim izborima u Republici Kosovo*, Zakon br. 2008/03-L-073.

¹⁷ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o lokalnim izborima u Republici Kosovo*, Zakon br. 2008/03-L072.

¹⁸ Misija Privremene Uprave Ujedinjenih Nacija na Kosovu (UNMIK) i Skupština Kosova, *Zakon protiv diskriminacije*, Zakon br. 2004/3.

- Zakon o policiji Kosova poziva na 25% učešća oba pola.¹⁹
- Nacionalni akcioni plan (NAP) o sprovođenju Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN-a o Ženama, Miru i Bezbednosti (2014) nastoji da sprovede ovu rezoluciju u Kosovu.²⁰

Situacija

U 2011 godine, Predsednica Atifete Jahjaga je postala prva žena predsednica Kosova. Ona postavlja pozitivan primer za buduće žene lidere.²¹

Čak i tako, žene su i dalje krajnje nedovoljno zastupljene u politici i odlučivanju na nacionalnom nivou. Nakon izbora 2014 godine, žene su držale 32,5% mesta u Narodnoj Skupštini Kosova (39 od 120).²² U 2010 godini, žene su držale 33.3% mesta.²³ Nijedna žena nije držala nijednu od pet uloga u Predsedništvu Narodne Skupštine od 2013 godine. Žene su bile zastupljene u većini skupštinskih komiteta. U skupštini 2010 godine, žene su vodile tri komiteta: Komitet za budžet i finansije; Komitet o Pravima i Interesima Zajednica i Povratak; i Komitet za Evropske Integracije. Od devet funkcionalnih komiteta u 2013 godini, samo jedan je predsedavan od žena: Komitet za ljudska prava, ravnopravnost polova, nestala lica i

¹⁹ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o Policiji*, Zakon br. 03/L-035. Žene trenutno čine samo 14.5% snage (Policija Kosova, 2014).

²⁰ Usvojena odlukom br. 09/168, 29 Januar 2014 god. Rezolucija Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija 1325, 2000.

²¹ Ulf Farnsveden, Ariana Qosaj-Mustafa, i Nicole Farnsworth, *Državni Profil Pola:*

Analiza Polnih Razlika u svim nivoima Kosova, Priština: Kosovski okvir za polnu ravnopravnost sa Ambasadam Švetske i Orgut Consulting, April 2014.

²² Centralna Izborna Komisija, *2014 Parlamentarni Izbori, Rezultati Izabranih Kandidata*, Priština: Republika Kosovo Centralna Izborna Komisija, 2014, na: http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/Ndarja%20e%20uleseve%20-20140625%20Seats%20Allocation%20with%20Parties%20Votes%20and%20Number%20of%20Seats_shtzohjvp.pdf.

²³ Ručno brojano, uzeto od: Ministarstva Spoljnih Poslova, „Diplomatske Misije Kosova“, na: <http://www.mfa-ks.net/?page=149>, pristupljeno 9 Aprila 2014 god.

peticije.²⁴ Postojala je jedna žena zamenik premijera u 2014 godini. Od 18 ukupno ministara, samo jedan je bio ženski, i od 35 zamenika ministara, samo je jedan bio ženski.²⁵ Žene čine oko 40% od ukupnog broja zaposlenih u ministarstvima.²⁶ Civilna služba se sastoji od 38% žena, ali žene nisu dovoljno zastupljene na pozicijama odlučivanja.²⁷

Sve žene poslanici učestvuju u ženskoj poslaničkoj grupi.²⁸ Ona ima strateški plan, kao i odbor od sedam članova sa predstavnicom iz svake od sedam političkih stranaka. MŽK između ostalog je podržavao njihov rad i sarađivao na pitanjima od zajedničkog interesa, kao što je porodijski odmor; imenovanje žena ambasadora od strane Skupštine; i za mobilnu jedinicu mamografa.²⁹

Kosovske politike su uglavnom pod kontrolom političkih stranaka, koje se razlikuju u pogledu njihovog uključivanja Žena. Nedostatak demokratizacije unutar većine političkih stranaka i nedovoljnog učešća žena u odlučivanju unutar stranke, istorijski je značilo da su žene imale malo uticaja na donetim odlukama u nacionalnoj skupštini i u lokalnim skupštinama.

Decentralizacija je uključila prenos odgovornosti sa nacionalnog na opštinski nivo. Sa decentralizacijom, opštine dobijaju veću vlast nad uslugama građanima. Dalji rad je potreban za izgradnju kapaciteta ljudi na opštinskom nivou, kao i da obrazuje građane o novim opštinskim odgovornostima, tako da oni mogu da drže

²⁴ Ručno brojano od Republike Kosovo, Skupština, *Lista komiteta Skupštine Kosovo*, <http://www.kuvendikosoves.org/?cid=2.110>.

²⁵ Ručno brojano od: Ministarstvo Spoljnih Poslova, „Diplomatske Misije Kosova“ na: <http://www.mfa-ks.net/?page=1.49>, pristupljeno 9 Aprila 2014 god.

²⁶ Komisija za Ljudska Prava, Polnu Ravnopravnost, Nestale Osobe i Peticije, 2013.

²⁷ Odeljenje Administracije Civilne Službe (OACS), Februar 2014 god.

²⁸ Parlamentarne grupe Kosova, *Grupa žena*, <http://www.kuvendikosoves.org/?cid=2%2C196>.

²⁹ Farnsveden, Ulf i Nicole Farnsworth, *Studija polova na Kosovu*, Sida: Decembar 2012, s. 9.

institucije odgovornim. Decentralizacija može uticati na kvalitet usluga kroz Centre za socijalni rad (CSR) odgovorne za pomaganje u slučajevima porodičnog nasilja i starateljstva nad decom. Zdravstvo i obrazovanje su obe uglavnom opštinske odgovornosti, takođe.³⁰ S obzirom da su žene kroz istoriju imale malo energije u donošenju odluka na opštinskom nivou, njihovo osnaživanje je ključno kako bi se osigurali da žene imaju jednake mogućnosti i mogu da ostvare svoja prava na javnim uslugama.

Sa kvantitativnog gledišta, učešće žena u opštinskim politikama je porastao. U 2007 godini, samo su 16 žena dobile dovoljan broj glasova za skupštinska mesta bez kvote;³¹ U 2013 godini, približno je 51 žena dobilo dovoljno glasova.³² U 2013 godini, Mimoza Kusari-Lila je postala prva Predsednica Opštine na Kosovu. Dalje, u lokalnim izborima 2013 godine, procenjeno je da su pet procenta više žena glasale nego muškarci.³³ I pored toga, žene su i dalje nedovoljno zastupljene u pozicijama odlučivanja unutar opština; one vode samo 14 direkcije na celom Kosovu (4,4%).³⁴ Žene takođe ostaju nedovoljno zastupljene među izborne administracije.

Agencija za ravnopravnost polova u Kancelariji Premijera, fokalne tačke o ravnopravnosti polova u ministarstvima, i opštinski službenici za ravnopravnost polova nisu imali dovoljno finansijskih i ljudskih resursa za obavljanje svoje dužnosti. Posebno zabrinjavajuće je postavljanje fokalnih tačaka za

³⁰ Ada Shima i Nicole Farnsworth za MŽK, *Budžetiranje za socijalnu zaštitu*, Priština: MŽK, German Cooperation i GLZ, 2014, p. 18-19.

³¹ KIPRED i Demokratija na delu, *Analiza Izboru: trendova i naučene lekcije*, Priština: KIPRED, 2008, s. 41.

³² Ručno brojano, na osnovu:

http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/6%20-%20Uleset%20ne%20Kuvendin%20Komunal%20-%20MA%20-%20Candidates%20Seats%20Details%202013%2010-2010_cefuijpdoj.pdf

³³ KIPRED i Demokratija na delu, Priština: KIPRED, 2008, s. 41.

³⁴ Ministarstvo Javne Uprave, Februar 2014.

ravnopravnost polova i službenika u direkcijama za ljudske resurse, a ne na najvišim nivoima odlučivanja, podrivajući njihove sposobnosti da utiču na politike i odluke iz rodne perspektive. Dalje, bilo je minimalne političke volje da ih uključe u procesima odlučivanja.³⁵

U cilju rešavanja navedenih pitanja, MŽK je preduzeo nekoliko inicijativa, uključujući kampanje u pravcu biranja više žena u procesima donošenja odluka; prikupljanje inputa žena za programe političkih stranaka; i uključivanje birača u zastupanju kod vlasti da adresiraju svoje prioritete na opštinskom i nacionalnom nivou. Prethodne inicijative MŽK-a su doprinele nekoliko uspesima (videti kutiju).

Od 2000 godine, MŽK je polako stekao bolji pristup javnim institucijama. U saradnji sa drugim akterima, zagovaranje MŽK-a je doprinelo i u nekim slučajevima dovelo do nekoliko zakona i politika na Kosovu, koje su važne iz rodne perspektive. Dodatno tome, navedeni zakoni u odeljku institucionalnih mehanizma, MŽK je takođe učestvovao u izradi zakona i politika koje utiču na žene (npr. Zakon o radu, Nacionalna strategija i akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici; Nacionalni akcioni plan i strategija o zaštiti od nasilja u porodici; i zaštita žena koje su doživele seksualno nasilje tokom rata). MŽK, zajedno sa drugim akterima je uspešno zastupao kod Agencije za ravnopravnost polova koji se nalazi na najvišem nivou odlučivanja (u okviru Kancelarije Premijera), tako da bi mogao biti pozicioniran u srži pola u vladi i u svim zakonima i politikama.

Napori za zastupanje MŽK-a, koji su uključili NVO-e i građane kako na opštinskom tako i na nacionalnom nivou, takođe su doprineli u napretku u vezi sa institucionalnim odgovorom na zahteve građana, uključujući i pristup vodi, prevozu, kanalizacija,

³⁵ Farnsveden et al., *Državni profil polova*, s. 14.

obrazovanju (npr. nove škole u seoskim područjima), i zdravlju.³⁶

Dok je imenovanje i izbor žena na nekoliko ključnih pozicija odlučivanja jasno zbog širih političkih procesa i sopstvenih dostignuća ovih žena, decenija MŽK-a stalnog zastupanja i napora za podizanje nivoa svesti verovatno je doprinelo imenovanju i izboru više žena na takvim pozicijama. Slično, rad MŽK-a da osnaži više žena da učestvuju u politici, posebno na opštinskim nivoima i kao birači, bio je faktor koji doprinosi povećanom učešću žena i kao izabranih službenika i kao birači. Na primer, više žena se kandidovalo i glasalo za Predsednika Opštine nego ikada ranije u opštinskim izborima 2013 godine. Više žena je izabrano (umesto da dobiju svoja mesta od kvote).³⁷ MŽK je takođe ohrabrio više mladih žena da se uključe u politiku i da se kandiduju. Ovo se može pripisati delu na kojem je MŽK aktivno delovao i podsticao učešće žena.

Zastupanje za učešće žena u pregovorima po Rezoluciji 1325 je verovatno doprinelo imenovanu Edite Tahiri, kao potpredsednica Vlade Republike Kosovo i glavni pregovarač za razgovore sa Srbijom, ali ona nije uključila druge žene u pregovorima koliko je MŽK predvideo.

MŽK je uključio više žena u zastupanju za svoje prioritete, posebno na opštinskom nivou, preko Fonda Žena Kosova i podrške za zastupajuće grupe za polnu ravnopravnost. To je dovelo do nekoliko važnih promena politike na opštinskom nivou (npr., poboljšani javni prevoz za žene kako bi pristupili

³⁶ Na primer, vidite MŽK, *Glas Glasča*, Priština: MŽK, 2009, na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120172704530.pdf>; i seriju MŽK-a *Mali grantovi, velike promene*.

³⁷ Ručno brojano, na osnovu: http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/6%20-%20Uleset%20ne%20Kuvendin%20Komunal%20-%20MA%20-%20Candidates%20Seats%20Details%2020131210-2010_cefuipjdoj.pdf. Treba da se potvrdi.

MŽK-ova demonstracija 2005. godine kako bi obeležili međunarodni dan žena 8. marta, zajedno sa pratećim zastupanjem, doprinelo je da najmanje jedna žena bude uključena u pregovore i usvajanju kosovskog plana o Rezoluciji UNSCR 1325.

školi i radu; poboljšani pristup javnoj zgradi za osobe u invalidskim kolicima, poslove za seoske žene, javni prostori za upotrebu od strane nevladinih organizacija, smanjuje njihovih organizacionih troškova; budžetska izdvajanja prema rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou; prevođenja za gluve osobe, tako da oni mogu da prate političke procese i pristup zdravstvenoj zaštiti, između ostalog). Takođe, preko GEAG-a MŽK je poboljšao odnose između žena iz različitih političkih stranaka i ohrabrio ih je da se zalažu za pitanja koja se tiču žena u njihovim opštinama.

Kao pristup za integraciju rodniha pitanja u državnim budžetima, Rodno odgovorno budžetiranje (ROB) ima za cilj da ugradi rodnu perspektivu u vladinom planiranju i budžetiranju. ROB podstiče rodnu perspektivu tokom celog ciklusa budžetiranja, i ona se sve više prepoznaje kao važan i efikasan instrument za vladino planiranje i budžetiranje na Kosovu. Agencija za

ravnopravnost polova (ARP) je organizovala međunarodnu konferenciju o ROB-u. Međunarodne organizacije su ponudile brojne obuke, radionice i panel diskusije o ROB-u. Međutim, nekoliko službenika je reklo MŽK-u da su se borili da „aktuelno urade“ ROB. Zbog toga, preko podrške *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit* (GIZ) GmbH, Ministarstva za Rad i Socijalnu Blagostanje (MRSB), Opština Kamenica i MŽK, sarađivali su zajedno kako bi sproveli ROB u MRSB i Kamenici u 2014 godini, prema pružanju konkretnih inputa u budžetskom dokumentu za 2015 godinu, kao i za ispitivanje trendova za Srednjoročni Okvir Troškova za 2015 godinu (SOT) za godine 2016-2019. Ova pozitivna saradnja u 2014 godini je rezultirala sa nekoliko dostignućima. (vidite kutiju).

Uprkos svim pomenutim dostignućima, ostaje još mnogo posla za dalje učešće žena u politici i odlučivanju, posebno do sada marginalizovanih žena van Prištine.

Ključni izazovi

- Žene su i dalje nedovoljno zastupljene na nacionalnim, opštinskim i stranačkim nivoima. Žene ne čine 40% od imenovanih pozicija odlučivanja u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova. Dalje, žene i dalje u velikoj meri zavise od kvote u obezbeđivanju 30% mesta u nacionalnoj i opštinskim skupštinama.³⁸ Žene iz manjinskih etničkih grupa posebno su nedovoljno zastupljene. Nedovoljno razumevanje i dalje postoji u pogledu uloge koju može da odigra kvota kao afirmativna akcija prema promovisanju učešća žena u odlučivanju. Posledice uključuju da žene ne učestvuju ravnopravno u procesima donošenja odluka. Zakon o ravnopravnosti polova nije realizovan, a interesi žena su retko smatrani dovoljnim u donetim odlukama.

³⁸ Farnsveden et al., *Državni profil polova*.

Ključna dostignuća MŽK-a

- **Povećano je učešće žena u politici i procesima donošenja odluka na opštinskom i centralnom nivou:** na primer, dok je 16 žena izabrano u skupštinama opština u 2007 godini, procenjuje se da su 51 izabrane u 2013 godini. Dodatno žena je postavljena na mestima odlučivanja. Dok su nekoliko faktora na poslu, MŽK je ohrabrio više žena da se kandiduju. MŽK je ohrabrio oko 1.380 različitih žena u procesima donošenja odluka od decembra 2012 godine.
- Od okt. 2014 god., **28 javnih politika** je promenjeno kako bi bolje reflektovali prioritete žena kao direktan rezultat podrške MŽK-a.
- **Podržala osnivanje 15 grupa za zastupanje o rodnoj ravnopravnosti** koje okupljaju različite žene u civilnom društvu, žene članice skupštine opština, i državnih službenika u unapređenju rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou. Oni su sarađivali kako bi doneli nekoliko važnih promena politika na opštinskom nivou, kao što je bolji pristup javnom prevozu, koji omogućava ženama i devojkama da pristupe obrazovanju i radnim mestima; i budžetska podrška za unapređenje rodne ravnopravnosti.
- Preko ovih i drugih grupa, žene u politici, NVO-i vođeni od žena i žene glasači **više sarađuju u komuniciraju** o pitanjima koje žene smatraju prioritetnim.
- Pominjemo i primere kada je ROB uveden unutar budžetskih okružnica za lokalne i centralne budžetske organizacije, u saradnji sa GIZ-om.
- Uključivanje razvrstanih podataka po polu, pokazatelja, ciljeva i aktivnosti u Srednjoročnom Okviru Budžeta Opštine Kamenica.
- Uključivanje novih pokazatelja iz rodne perspektive unutar nacrtu budžeta Ministarstva za Rad i Socijalno Blagostanje (MRSB).
- Napomenuti pol u poglavljima SOB-a u MRSB-u i Ministarstvu Finansija za 2015-2017.

- Koreni ovog problema su društvene norme u kojima su žene viđene kao domaćice i majke, a ne kao politički lideri. Društvene i kulturne norme podstiču žene da ostanu kući, dok muškarci rade u javnoj sferi. Takve norme obeshrabruju žene da uđu u politici.³⁹
- Žene se često suočavaju sa izazovima u pogledu kvaliteta njihovog učešća i zastupljenosti u odlučivanju; jednostavno primajući mesto u ne znači da su u stanju da utiču na odluke, zakone i politiku. To može da znači da prioriteta žena imaju tendenciju da uopšte ne budu izraženi unutar procesa donošenja odluka.
- „Mreža Starih Momaka“ („Oda E burrave“) unutar i među političkim strankama izgleda da najviše utiče ključnim odlučivanjima na Kosovu, ostavljajući malo prostora za žene. Nedostatak demokratizacije unutar političkih stranaka otežava ženama da guraju probleme za koje smatraju prioritarnim unutar nacionalne i opštinskih skupština.⁴⁰ Žene su praktično odsutne iz pozicija odlučivanja u političkim strankama, a političke stranke i dalje imaju veliku kontrolu nad svim odlukama koje se donose na opštinskom i nacionalnom nivou.⁴¹ Istovremeno, česte stranačke alijanse znači da se žene ponekad suočavaju sa teškoćama u zastupanju za pitanja koja se odnose na žene, iako je među stranačko zastupanje poboljšano u poslednjih nekoliko godina.
- Unapređenje rodne ravnopravnosti nije politički prioritet.
- Žene političari se retko sastaju ili prikupljaju povratne informacije od svojih birača, prema zastupanju njihovih interesa u procesu donošenja odluka.⁴² Žene poslanice

³⁹ Vidite *Studiju Polova na Kosovu*, s. 19 i Kosovski Centar za Studiranje Polova (KGSC), *Kako glasaju žene II*, Priština: KGSC, 2013, at: <http://kgscenter.net/images/stories/howdowomenvoteinkosovo.pdf>.

⁴⁰ Intervjui sa ženama i muškarcima u političkim strankama, Februar 2014 god.

Pogledajte takođe Inicijativu Kosovske stabilnosti, *A Power Primer*; Priština: IKS, 2011.

⁴¹ Vidite IKS, *A Power Primer*.

⁴² Razgovori MŽK-a i njenih članova sa ruralnim ženama.

- takođe nemaju saznanja o tome koji mehanizmi se mogu koristiti za prikupljanje informacija od birača.
- Posebne potrebe žena nakon rata su uglavnom ignorisane tokom pregovora sa Srbijom, posebno žena koje su pretrpele seksualno nasilje, gubitak najmilijih, i značajne finansijske gubitke. Pitanje nestalih takođe nije adekvatno adresirano.
 - Iako je nekoliko obuka informisalo službenike i aktiviste za prava žena oko rodno odgovornog budžetiranja, malo njih se osećaju uverenim o tome kako da je zaista i sprovedu, i rodno odgovorno budžetiranje je daleko od institucionalizovanja na Kosovu. Mnoge žene i muškarci nemaju dokaze i saznanja o tome kako se njihovi porezi troše i da li je to trošenje vezano za pitanja koje imaju pozitivan uticaj na njihove živote.⁴³

Strategija MŽK-a

Imajući u vidu ove izazove, dugoročni cilj ovog programa je: **Žene aktivno učestvuju u politici i odlučivanju na opštinskom i nacionalnom nivou.** Očekivani ishodi za godine 2015-2018, očekivani rezultati i aktivnosti su dati u nastavku.

Ishod 2.1. **Žensko učešće u politici i odlučivanju na nacionalnom i lokalnom nivou je povećano i poboljšano po Zakonu o Ravnopravnosti Polova (40%).⁴⁴**

Ako su žene za aktivno učestvovanje u politici i odlučivanju na opštinskom i nacionalnom nivou, broj žena koje učestvuju i

⁴³ Za više informacija, pogledajte *Budžetiranje za Socijalno Blagostanje*, Priština: MŽK, 2014 i praktični vodiči MŽK-a o rodno odgovornom budžetiranju, dostupno na: www.womensnetwork.org.

⁴⁴ Poboljšanje ženskog političkog učešća će dopuniti OEBS-ov *Akcioni plan za promovisanje polne ravnopravnosti*, koji uključuje prevenciju diskriminacije protiv žena u politici. Takođe će unaprediti ciljeve Programa Saradnje između institucija Kosova i UNDP-ovog *Kosovskog Programa Akcionog Plana* (2011-2015), koji traži da ojača kapacitete centralne i lokalne vlasti, s ciljem podržavanja procesa rodno odgovornih politika.

kvalitet njihovog učešća mora biti poboljšan. MŽK će raditi u tom pravcu kroz sledeće rezultate.

Očekivani rezultati 2.1.1. Osnovane Zastupajuće Grupe za Ravnopravnost Polova (GEAG-ovi) i njihovo funkcionisanje u 25 opština i na nacionalnom nivou. Te grupe će nastaviti da okupljaju žene u politici, civilnom društvu, i civilnoj službi u unapređenju rodne ravnopravnosti u vezi sa pitanjima koje su identifikovali kao prioritetnim. To će se postići putem sastanaka među članovima GEAG-a, sastanka za umrežavanje, i podrške MŽK-a za GEAG-e.

Očekivani rezultat 2.1.2. Unapređeni kapaciteti žena u politici za zastupanje za prioritete žena. MŽK će nastaviti osnaživanje žena u politici na opštinskom i nacionalnom nivou preko GEAG-ova, obuka i veština mentorstva i zastupanja.

Očekivani rezultat 2.1.3. Povećana svest o važnosti usklađivanja Zakona o Ravnopravnosti Polova i Zakonu o Izborima. Pošti Zakon o ravnopravnosti polova smatra da jednaka zastupljenost polova uključi najmanje 40% od svakog pola, izborni zakoni trebaju da budu usklađeni, uključujući kvotu za 40% učešća žena i muškaraca. MŽK će nastaviti da se zalaže za usklađivanje ovih zakona putem sastanaka sa službenicima i kampanje podizanja svesti o značaju kvote ka uravnoteženom i demokratskom upravljanju. Izmena izbornog zakona će direktno doprineti povećanju učešća žena u politici i odlučivanju.

Očekivani rezultat 2.1.4. Žene u politici , NVO-i vođeni od žena, i žene birači komuniciraju i sarađuju više oko pitanja koje one smatraju prioritetima. To će se postići kroz očekivani rezultat 2.1.1, koji će doneti različite žene zajedno u identifikovanju i zastupanju prioriteta žena.

Očekivani rezultat 2.1.5. Inicirano zastupanje o pitanjima koje žene smatraju prioritetnim. Osnaživanje žena da identifikuju i zastupaju za svoje prioritete je potrebno da se javne politike menjaju. Ovaj rezultat će se postići kroz grantove članovima MŽK-a za njihove inicijative zastupanja preko Fonda Žena Kosova. Fond će takođe podržati napore članova za praćenje i zastupanje za sprovođenje postojećih zakona i politika. MŽK će podsticati OCD primaocima grantova da blisko sarađuju sa GEAG-ima i jedni sa drugima.

Ishod 2.2. Poboljšana institucionalizacija Rodno Odgovornog Budžetiranja na Kosovu.

Rodno odgovorno budžetiranje je važno ne samo za povećanje i bolje učešće žena u odlučivanju, nego i za efikasnu i pravičnu raspodelu javnih sredstava. Stoga, MŽK će graditi na prethodne najbolje prakse, koristeći razvijenu metodu sa GIZ-om i međunarodnom ekspertizom, kako bi radio u pravcu institucionalizacije rodno odgovornog budžetiranja (ROB) na Kosovu.

Očekivani Rezultat 2.2.1. Povećani kapaciteti nadležnih službenika za obavljanje ROB-a. MŽK će podržati institucionalizaciju ROB u ciljanim institucijama putem radionica i individualizovanog mentorstva za službenike o tome kako „raditi“ ROB.

Očekivani rezultat 2.2.2. Predstavljene konkretne preporuke za poboljšanje rodno odgovornog budžetiranja kod relevantnih službenika ka institucionalizaciji ROB-a. MŽK će dati ove preporuke u obliku izveštaja i pisanog inputa, izrađen u bliskim konsultacijama sa službenicima u ministarstvima i opštinama.

Zainteresovane strane

Ciljna grupa i primarni korisnici će biti političari na opštinskom i nacionalnom nivou koje će učestvovati više u politici i

procesima donošenja odluka. OCD-i vođeni od žena i žene birači takođe će biti primarna ciljna grupa i korisnici, jer će ih osnažiti MŽK u zastupanju za svoje prioritete i igrati aktivniju ulogu u procesima donošenja odluka. Druga ciljna grupa i korisnici će biti javni službenici, koji će steći znanja i veštine koje će im omogućiti da izvrše ROB u budućnosti. Sekundarni korisnici će uključivati muškarce u politici koji će naučiti više o prioritetima žena i kako oni utiču na društvo u celini; i muškarci i deca koja mogu imati koristi od promena politika kao i žene.

Članice MŽK-a će nastaviti da budu ključni partneri prema ovom dugoročnom cilju. To će smanjiti preklapanja u aktivnostima i ojačati napore za zastupanje žena, jer mnoge organizacije koje se zalažu zajedno često su jače od jednog OCD-a kada se zalaže sama. U tom smislu, MŽK će takođe nastojati da sarađuje sa drugim organizacijama civilnog društva sa sličnim interesima.

MŽK će nastaviti da komunicira i koordinira svoj rad u ovom programu sa drugim zainteresovanim stranama koje imaju slične ciljeve. Ovo uključuje Organizacija za Evropsku Bezbednost i Saradnju (OEBS) na Kosovu, Nacionalni Demokratski Institut (NDI), i Žensku poslaničku grupu. Što se tiče ROB-a, MŽK će nastaviti svoju saradnju sa Agencijom za ravnopravnost polova, GIZ-om i Austrijskom Agencijom za Razvoj. Koordinacija ovih napora treba da se održi sa OEBS-om, NDI-om, UN Women, UNDP-om, USAID-om, Švajcarskom Razvojnog Saradnjom, Helvetas Švajcarskom Inter-saradnjom, i drugim akterima koji mogu raditi u ovoj oblasti u budućnosti. Saradnja sa ciljanim institucijama će takođe biti od suštinskog značaja.

MŽK predviđa da će dobiti podršku za ovaj program od Austrijske agencije za razvoj i Evropske Unije.

Ženska prava na zdravstvenu zaštitu

Zakoni Politike i Institucionalni Mehanizmi

- Usvojeni su Milenijumski Ciljevi razvoja u zdravstvu,⁴⁵ od strane kosovske vlade za godine 2005-2015, koji uključuje: zdrav početak života; poboljšanje zdravlja mladih; unapređenje mentalnog zdravlja; razvoj ljudskih resursa za zdravlje; smanjenje zaraznih i ne zaraznih bolesti; institucionalne reforme; i unapređenje upravljanja u zdravstvu. Pored toga, sveobuhvatni razvojni cilj je da se poboljša zdravlje majki, uključujući smanjenje stope smrtnosti porodilja i pružanje univerzalnog pristupa reproduktivnom zdravstvu.
- *Višegodišnji program EU-a akcije za zdravlje (2014-2020)* ima ciljeve koji uključuju doprinos na inovativne i održive zdravstvene sisteme, povećavajući pristup boljem i sigurnijem zdravstvu, i unapređivanju zdravlja u celini.⁴⁶
- Zakon o Zdravstvu Kosova⁴⁷ pruža pravni osnov za održavanje i unapređenje zdravlja građana kroz promociju, prevenciju, pružanja usluga i kvalitetne nege.
- Zakon o reproduktivnom zdravstvu⁴⁸ nadgleda sve aktivnosti u oblasti reproduktivnog zdravlja i štiti reproduktivna prava pojedinaca i parova, uključujući i pravo da budu informisani i imaju pristup neophodnim uslugama.

⁴⁵ Razvojni Program Ujedinjenih Nacija (UNDP), *Milenijumski Ciljevi Razvoja (Kosovo)*, na:

<http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/mdgoverview/>.

⁴⁶ Evropska Unija, *Višegodišnji Program akcije za zdravlje (2014-2020)*, COM/2011/0709.

⁴⁷ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o Zdravstvu*, br. 12/2004-L-125, 2012.

⁴⁸ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o reproduktivnom zdravlju*, br. 2006/02-176.

- Zakon o Zdravstvenom Osiguranju⁴⁹ uspostavlja „univerzalni pristup“ i za građane i za stanovnike Kosova nad „kvalitetnim osnovnim zdravstvenim uslugama“ i trebalo bi da stupi na snagu u 2015 god. Ona ima posebne odredbe za osobe koje su pretrpele nasilje u porodici, između ostalih.
- Zakon o zdravstvenom inspektoratu⁵⁰ osniva Inspektorat kao „upravni organ Ministarstva zdravlja koji vrši spoljni stručni nadzor zdravstvenih ustanova.“
- *Strategija zdravstvenog sektora* Kosova za 2014-2020 je relevantna za zdravlje žena i majki.⁵¹
- Komitet za zdravstvo, rad i socijalno blagostanje u Skupštini Kosova je parlamentarna komisija odgovorna za praćenje implementacije zakonodavstva i politika povezan za zdravstvo od strane Vlade Kosova.

Zdravstveni sistem Kosova trenutno je u procesu suštinske reforme i nekoliko zakona i politika se mogu izmeniti i/ili usvojiti u bliskoj budućnosti. Stoga, ovaj deo Strategije MŽK-a, kao živi dokument, je možda potrebno ažurirati.

Situacija

Uprkos napretku, pristup osnovnom kvalitetu, reproduktivne i ginekološke zdravstvene nege ostaje ograničen na Kosovu. U 2014 godini, Ministarstvo za Zdravstvo dobila samo 7.2% budžeta Kosova, a javni zdravstveni programi čine samo 2,1% rashoda Ministarstva.⁵² Godišnji troškovi vlade po glavi stanovnika u zdravstvu je samo 35€, najniža u Evropi.⁵³ To je

⁴⁹ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o zdravstvenom osiguranju*, br. 04/L-249, 2014.

⁵⁰ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o inspektoratu zdravstva*, br. 2006/02-L38, 2006.

⁵¹ Intervju sa bivšim Ministrom Zdravstva, 2014.

⁵² Izračunato na osnovu *Prihoda i troškova Centralne Vlade* Ministarstva Finansija, <http://mf.rks-gov.net/en-us/ministriaefinancave/buxhetiirepublikesekosoves/buxhetiquirendrore.aspx>.

⁵³ *Ibid*, s. 10

dovelo do nedostatka medicinske opreme, nedostatka medicinskih stručnjaka, niskog kvalitet provajdera zdravstvene nege i loše infrastrukture zdravstvenih ustanova (kao što su, bez liftova i bez grejanja). Ne postoji budžet za istraživanje i razvoj.

Nedovoljno finansirani zdravstveni sektor verovatno negativno utiče na zdravlje žena. Prema UNICEF-u, „Kosovo ima vitalne pokazatelje za veoma visoku stopu plodnosti i među najsiromašnijim majkama i decu u Evropi.“⁵⁴ Između 2000 i 2007 godine, 24 smrti je prijavljeno u objektima hitne porodiljske nege.⁵⁵ Smrtnost majki izgleda da je opala, uz samo dva prijavljena slučaja u 2010 godini.⁵⁶ Međutim, prema UNICEF-u, stopa smrtnosti novorođenčadi na Kosovu je od 35 do 49 po rođenim, najveći u Evropi.⁵⁷ Dalja bojaznost postoji da javne institucije ne prave uvek registre i porodice ne prijavljuju uvek smrtnost majki i novorođenčadi (posebno za devojke).⁵⁸

Žene koje žive u ruralnim područjima su navele putne troškove kao veliku prepreku za prijem ginekoloških i prenatalnih terapija. Žene, posebno u ruralnim područjima, često oklevaju da prime godišnje akušerske preglede, jer su većina ginekologa muškarci. Društvene i kulturne norme ih čine „sramotnim“ za čoveka koji nije ženin muž da bi je video golu.

⁵⁴ UNICEF na Kosovu, „Rane Godine“ veb sajt, na:

<http://www.unicef.org/kosovoprogramme/children.html>. Vidite takođe UNICEF, *Poboljšanje Zdravlja Žena i Dece na Kosovu 2007-2010*, Priština: UNFPA, UNICEF, i WHO, 2011, s. 1.

⁵⁴ Ibid, s. 2.

⁵⁵ Tengiz Asatiani, *Procena Hitne Opstetrične nege na Kosovu*, Priština: 2008, s. 2.

⁵⁶ Ministarstvo Javne Uprave, *Demografska, Socijalna i Reproduktivna Zdravstvena Anketa na Kosovu*, Priština: Republika Kosovo, 2010, s. xvi-xvii.

⁵⁷ UNICEF na Kosovu, „Rane Godine“, veb sajt.

⁵⁸ Diskusije MŽK-a sa svojim članicama organizacije i UNFPA, 2014 god.

Drugi veliki problem je nedovoljno seksualno obrazovanje u školama. Dok nastavni planovi postoje, mlade žene tvrde da mali broj nastavnika predaju nastavne programe. To je delom zbog kulturnih normi koje čine razmatranja takvih tema u javnosti kao tabu tema, i nedovoljna obuka za nastavnike o tome kako da odgovore na pitanja o ovoj temi.⁵⁹ Dok je više institucionalizovani pristup potreban, u međuvremenu organizacije predvođene od žena su radile za povećanje znanja o seksualno prenosivih bolesti među mladima i ugroženim grupama.

Ograničen pristup pomoći za planiranje porodice i slobodnih ili jeftinih kontraceptivnih proizvoda dodatno ometaju pravo žena da donose informisane odluke o svom zdravstvenom stanju.⁶⁰ Iako se abortus (a ponekad čak i polno selektivni abortus)⁶¹ se smatra prihvatljivim među udatim ženama, predbračni seks i abortus među neudatim ženama su tabu teme. To je dovelo do nesigurnih abortusa i napuštene dece mladih majki. Dok se vrednosti i mišljenja u vezi predbračnog seksa polako menjaju, naročito u gradovima, više pažnje je potrebno u vezi seksualnog obrazovanja i planiranja porodice.

MŽK i javne kampanje njenih članica za podizanje svesti o raku dojke i jajnika, posebno naponi Kosovskog centra za borbu protiv raka dojke Jeta/Vita, znatno su povećali svest o ovim bolestima, kao što pokazuje i povećan broj žena koje traže redovne kontrole, mamografiju i ginekološke posete. Postignuta je pozitivna saradnja između OCD, Ženske poslaničke grupe i privatnih i javnih klinika, od kojih su neke od njih nudile besplatne ili snižene cene za kontrolu žena. Dalje, organizacije

⁵⁹ Ibid, i diskusije sa mladim ženama u pet opština.

⁶⁰ Na primer, UNICEF je pronašao da između 2007 i 2010 godine, imalo je smanjena u efektivnoj kontracepciji i povećanje u neželjenim trudnoćama, rezultirajući sa više abortiranja u privatnom sektoru (*Poboljšanje Zdravlja žena i dece Kosova, 2007-2010*, s. 1).

⁶¹ Diskusije između članica organizacija MŽK-a, 2014 god.

vođene od žena su radile da potkopaju negativne percepcije osoba koje pate od raka, kao i za poboljšanje socijalne podrške za obolele žene od raka. Organizacije, vode grupe za podršku, savetovanje i pomoć u pristupu lekovima za žene koje pate od ovih bolesti.

Nekoliko članova MŽK-a pružaju savete ženama koje su pretrpele razne oblike rodno zasnovanog nasilja, prema suočavanju sa traumom. MŽK je takođe ponudio savete aktivistima za ženska prava na individualnom i organizacionom nivou, radi poboljšanja njihovog mentalnog zdravlja i njihovog osnaživanja da nastave svoj važan posao. Ovo je važno u prevenciji sagorevanja aktivista i omogućavanje aktivistima da nastave svoj težak i važan posao koji čine za podršku ženama i devojkama koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje.

Uz podršku Fonda Žena Kosova, članica MŽK-a, Jeta Vita je pomogla stotinama žena u prijemu skeniranja osteoporoze besplatno, i mobilisala je više od 500 žena u potpisivanju peticije tražeći da institucije pružaju ovu uslugu besplatno u budućnosti.

Ključne dostignuća MŽK-a

- Uz podršku MŽK-a, oko 3.417 žena je pristupilo zdravstvenoj nezi od 2012 god.
- Stotine žena, pre svega penzioneri, naučili su o osteoporozi i dobili besplatne i/ili snižena ispitivanja u cilju dijagnoziranja, uz podršku Vita Jeta, Fonda Žena Kosova (FŽK) primalac donacije. Ispitivanje je omogućilo ženama da identifikuju znakove osteoporoze rano kako bi mogli da ga tretiraju.
- Oko 3.430 žena i devojaka su svesnije o svojim pravima i značaju pristupa zdravstvenoj negi, nakon podrške MŽK-a.
- Javna svest o raku dojke je značajno povećana, mamografske mašine su dostupne, a stotine žena su primile ispitivanja bez naknade zahvaljujući MŽK-u i zastupanjem njenih članica i naporima za podizanje javne svesti. Na primer, uz podršku MŽK FŽK-a, Hendifer je uspešno zastupao kod lokalnih vlasti u opštini Uroševac da zatraži mamograf od Ministarstva za Zdravstvo. Ministarstvo finansira dva takva uređaja.
- Podržan od strane MŽK-a, Udruženje gluvih u Prizrenu su uključili prevodioce znakovnog jezika u pratećim posetama gluvih žena kod ginekologa. U međuvremenu, Udruženje je uspešno zastupalo kod opštine da angažuje prevodioca koji sada pruža usluge tumačenja u Skupštini opštine i unutar zdravstvene direkcije dva puta nedeljno, pomagajući ženama u pristupu zdravstvenoj nezi.

Ključni izazovi

- Možda najveći izazov žena da pristupe kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti je zdravstveni sektor koji je nedovoljno finansiran na Kosovu. To je zbog činjenice jer se zdravstvena zaštita ne smatra prioritetom u budžetu Kosova. Nedovoljno finansiranje dovodi do loših resursa i usluga.
- Drugi ozbiljan problem je nedostatak prikupljenih i održanih podataka od strane Ministarstva za Zdravstvo. Podaci su prijavljeni u papirnim knjigama, ali ne u elektronskim sistemima i često su nepotpuni, što čini praćenje potencijalnih zdravstvenih epidemija i kvaliteta pružanja usluga veoma teškim, uključujući iz rodne perspektive.
- Ni u 2014 godine, javno zdravstveno osiguranje i dalje ne postoji. To sprečava mogućnost nekim Kosovarima da priušte sebi adekvatnu zdravstvenu negu. Korupcija i patronažne službe i dalje se dešavaju u okviru zdravstvenog sistema.⁶² S obzirom na relativno ograničen pristup žena poslovima i porodičnim resursima, žene su verovatno više pogođeni time (iako su potrebna dalja istraživanja).
- Izveštaji seksualnog uznemiravanja i diskriminacije na osnovu pola postoje, kako u pogledu radnika i lica koja primaju usluge u zdravstvenom sistemu, ali nisu adresirani na adekvatan način.⁶³ Lezbejske, biseksualne, i transrodne osobe su izvestile da se suočavaju sa diskriminacijom i/ili nedostatkom znanja među lekarima kada traže zdravstvenu zaštitu.
- Društvene norme nastavljaju da sprečavaju neke žene od pristup godišnjim akušerskim ginekološkim pregledima i prenatalnoj nezi, što negativno utiče na majke i bebe.

⁶² UNDP, *Akcija javni puls saopštenje o zdravstvenoj zaštiti na Kosovu: zadovoljstvo sa Uslugama i Percepcijama zdravstvene zaštite o prisustvu korupcije*, Priština: UNDP, 2013, na:

http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/publicpulse/DokumentiPerVepim_Anglisht.pdf.

⁶³ Izvešteni slučajevi MŽK-u.

- Žene sa invaliditetom često se suočavaju sa dodatnim izazovima u pristupu zdravstvenoj zaštiti zbog ograničenog kretanja, ograničenog pristupa javnim prostorima, nedovoljnim finansijskim sredstvima i/ili neadekvatnom razumevanju njihovih specifičnih potreba.
- Zdravlje nekih žena i pristup zdravstvenoj zaštiti je takođe pogođeno nasiljem u porodici.⁶⁴
- Budući da je predbračni seks društvena tabu tema, naročito među devojkama, roditelji ne razgovaraju sa svojom decom o praktikovanju sigurnog seksa. Nema dovoljno seksualnog obrazovanja u školama iz istog razloga. Takođe je ograničen pristup pomoći planiranja porodice i besplatnih/jeftinih kontraceptiva.

Strategija MŽK-a

Dugoročni cilj ovog programa je: **Žene imaju pristupa na pristupačnu kvalitetnu zdravstvenu negu.** Dok reproduktivno zdravlje žena izgleda da je fokus većine razvojnih intervencija, MŽK smatra ukupno žensko blagostanje važnim, izvan reproduktivne uloge žena. Istovremeno, holistički pristup zdravlju žena takođe uključuje majke i reproduktivno zdravlje. S time, ovaj program će indirektno podržati Kosovo u postizanju ciljeva postavljenih u Milenijumskim razvojnim ciljevima, *Višegodišnji program akcije za zdravlje EU-a (2014-2020)*, i *Kosovsku strategiju za sektor Zdravlja za godine 2014-2020*.

Ishod 3.1. Javni službenici i zdravstvene institucije se drže odgovornim za adresiranje kršenja ženskih prava na zdravstvo.

Ka ostvarenju tog cilja, posebno kvaliteta zdravstvene zaštite, MŽK će raditi sa organizacijama za ženska prava i građanima kako bi držali službenike odgovornim za rešavanje kršenja prava žena u okviru zdravstvenog sistema i u okviru zdravstvenih

⁶⁴ MŽK, *Eksploratorno istraživanje o obimu rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i njen uticaj na reproduktivno zdravlje žena*, Priština: MŽK, 2008, s. 34.

usluga. Ovo će biti rezultat niza međusobno povezanih rezultata.

Očekivani rezultat 3.1.1. Poboljšani kapaciteti grupa za prava žena za dokumentovanje kršenja prava žena u zdravstvu. Ograničene dobro dokumentovane informacije postoje u vezi sa slučajevima polne diskriminacije u zdravstvenom sektoru, iako je MŽK neformalno primio nekoliko izveštaja o takvoj diskriminaciji. Identifikovanje konkretnih slučajeva diskriminacije i dokumentovanje kršenja prava na odgovarajući način je važan za identifikovanje i rešavanje prepreka ženama za adekvatan pristup zdravstvenoj zaštiti. Prema ovim rezultatima, MŽK će uključiti stručnjake u obučavanju i mentorstvu članova MŽK-a o tome kako da pravilno dokumentiraju zloupotrebu prava.

Očekivani rezultat 3.1.2. Istraživanje postoji u vezi sa dokumentiranjem kršenja ženskih prava u zdravstvu. MŽK će podržati grupe za ženska prava u praćenju kvaliteta zdravstvene zaštite i dokumentovanju kršenja prava žena na zdravstvenu zaštitu, uključujući i rodnu diskriminaciju, korupciju, zloupotrebu i seksualno uznemiravanje. MŽK će raditi sa svojim organizacijama članicama da sastavi dokumentaciju o zloupotrebi prava u publikaciji i sarađivaće sa grupama za ženska prava institucijama, stručnjacima i drugim akterima u formulisanoj konkretnih preporuka u pravcu rešavanja zloupotreba prava. To će imati za cilj da doprinese poboljšanju pristupa žena kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti.

Očekivani rezultat 3.1.3. Više javnih službenika, žena, devojaka i muškaraca je svesno o pravima žena na zdravstvenu zaštitu i kršenju prava žena na zdravstvenu zaštitu. Na osnovu nalaza istraživanja (očekivani rezultat 3.1.2.), MŽK i njeni članovi će se sastati sa odgovornim službenicima za njihovo zastupanje kako bi adresovali identifikovana pitanja preko istraživanja. MŽK i njeni članovi će takođe organizovati kampanju podizanja svesti

kako bi se osiguralo da javnost bude informisano o svojim pravima, i o preporukama izveštaja. MŽK može odlučiti da upotrebi stratešku parnicu i/ili sramoćenje kao metodu za držanje službenike odgovornim ako početni naponi zastupanja ne uspeju. Istraživanja MŽK-a, podizanje svesti, zastupanja, i taktike parnice će održati zdravstvene ustanove odgovornijim u adresiranju kršenja prava. Istovremeno, ove akcije će nastojati da doprinesu poboljšanju zdravstvenog sistema, obezbeđujući bolji pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti, i bolje zdravstvo šire.

Ishod 3.2. Više žena pristupaju kvalitetnijoj zdravstvenoj zaštiti.

Takođe, radi postizanja cilja ovog Programa, MŽK će podržati više žena u pristupanju adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti. MŽK i njeni članovi će raditi na obezbeđivanju da pristup žena kvalitetnim zdravstvenim uslugama bude institucionalizovana i održiva.

Očekivani rezultat 3.2.1. Svesnije Žene i devojke o svojim pravima na zdravstvo i važnosti pristupanja zdravstvenoj zaštiti. Svest o pravima i značaju preventivne nege je preduslov za žene da kvalitetno pristupaju zdravstvenoj zaštiti. Stoga, preko Fonda Žena Kosova, MŽK će podržati podizanje svesti organizacija članica i zastupajućih napora da više žena pristupe adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti. Podizanje svesti se može fokusirati na značaju redovnih opštih zdravstvenih pregleda u pravcu prevencije, njihovim pravima po novom pravnom okviru, kako da otkriju tragove raka, i važnosti skeniranja osteoporoze. Članovi MŽK-a će ciljati osobe koje možda nemaju pristup takvim informacijama, posebno uključujući u ruralnim oblastima i od nekih manjinskih etničkih grupa.

Očekivani rezultat 3.2.2. Više žena zastupaju za svoje pravo na kvalitetnu zdravstvenu negu. Povezan sa podizanjem svesti, preko Fonda Žena Kosova, MŽK će podržati napore članova na

uključivanje više žena u zastupanju za njihova prava na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu, naročito tamo gde su ta prava prekršena i/ili institucije za rešavanje pitanja podrivaju pristup žena kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti. Inicijative zastupanja mogu uključivati, na primer, zagovaranje kod institucija radi prikupljanja i čuvanja podataka bolje; za zdravstveno osiguranje da se realizuje i da bude pristupačna za sve, uključujući i žene koje rade kod kuće; za bolje finansiranje zdravstva od države; za bolje kontrolisanje privatnih zdravstvenih ustanova; i protiv privatizacije javnog zdravstva.⁶⁵

Zainteresovane strane

Ciljna grupa i primarni korisnici će biti Kosovske žene, naročito one sa ograničenim pristupom na kvalitetne zdravstvene usluge. Druga ciljna grupa i potencijalni primarni korisnici će biti službenici unutar zdravstvenih ustanova čiji kapaciteti za pružanje kvalitetnih usluga za žene mogu biti poboljšani nakon podizanja svesti i javnog zastupanja. Sekundarni korisnici će obuhvatiti sve Kosovare koji će imati koristi od poboljšanja zdravstvenog sistema.

Članice organizacije MŽK-a će biti ključni partneri u obavljanju ovih napora. MŽK će nastojati da sarađuje i da se koordiniše sa drugim akterima koji se fokusiraju u ovom sektoru, uključujući i UNFPA, Svetske Zdravstvenu Organizaciju, UNICEF, American International Health Alliance (AIHA), Vladom Luksemburga, Svetskom bankom, Univerzitetom u Prištini, Programom za Rodne Studije i Istraživanja, Dartmouth College, Kosovskim Javnim Zdravstvenim ustanovama, zdravstvenim radnicima i građanima koji mogu podržavati napore za zastupanje MŽK-a u ovoj oblasti.

⁶⁵ To su bili identifikovani problemi od strane članova MŽK-a tokom procesa kreiranja ove strategije, iako će istraživanje dalje da ih ispita.

Program protiv rodno zasnovanog nasilja

Zakoni, Politike i Institucionalni Mehanizmi

- Konvencija UN-a o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena (KEDPŽ) sa preporukom 19 o nasilju nad ženama utvrđuje načela odgovornosti države kako bi preuzela odgovarajuće mere u borbi protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja, uključujući i porodice i nasilja u porodici, seksualno nasilje, psihičko zlostavljanje, eksploatacija žena (posebno trgovina ljudima), seksualno uznemiravanje, i prisilnu sterilizaciju.⁶⁶

⁶⁶ Ujedinjene nacije, *Konvencija UN-a o Eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*, 1979.

- Deklaracija UN-a o osnovnim principima pravde za žrtve kriminala i zloupotrebe vlasti postavlja osnovu za intervencije i standardima za vlasti u reagovanju na slučajevima nasilja u porodici.⁶⁷ Ove mere pružaju žrtvama: sudsku zastupljenost; informisanje o sudskom procesu; Sudsko obeštećenje od pretrpljenih akata; psihološku i medicinsku podršku; sklonište i pomoć.
- Rezolucija Saveta bezbednosti UN-a 1325 o ženama, miru i bezbednosti (Rezolucija 1325) poziva na zaštitu od seksualnog nasilja počinjenog tokom rata. Pokazatelji Generalnog sekretara UN predviđaju pravdu za takve zločine.
- Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici ima široku definiciju nasilja u porodici.⁶⁸ On kriminalizuje psihičko zlostavljanje, iako kosovski zakon ne čini to.
- Krivični Zakonik Republike Kosovo (KZK)⁶⁹ i Zakon o Krivičnom postupku Kosova (KPPK)⁷⁰ definišu broj kriminalnih krivičnih dela počinjenih u porodičnim odnosima koji se mogu smatrati nasilje u porodici. Oni sadrže odredbe koje se odnose na druge oblike rodno zasnovanog nasilja, uključujući silovanje (kao i silovanje maloletnika), seksualno nasilje/zlostavljanje, trgovinu ljudima, i drugim oblicima seksualnog iskorištavanja.
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ima za cilj sprečavanje nasilja, zaštitu žrtava, lečenje počilaca, i ublažavanje posledica nasilja u porodici.⁷¹

⁶⁷ Generalna Skupština Ujedinjenih Nacija, *UN Deklaracija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminala i zloupotrebe vlasti*, A/RES/40/34, 1985.

⁶⁸ Savet Evrope, *Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, CETS br. 210, 2011.

⁶⁹ Skupština Republike Kosovo, *Krivični Zakonik Kosova*. 2013, br. 04/L-082.

⁷⁰ Skupština Republike Kosovo, *Zakonik o Krivičnom Postupku Kosova*. 2013. br. 04/L-123.

⁷¹ Skupština Republike Kosovo, *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, Zakon br. 03/L-182, 2010.

- Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine (2013) služi za rešavanje ovog problema i njegovih posledica.⁷²
- Zakon o statusu i pravima martira, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica je izmenjen u 2014 godini kako bi uključio žene žrtvama seksualnog nasilja kao civilne žrtve rata.⁷³
- Zakon o zabrani diskriminacije zabranjuje diskriminaciju i uznemiravanje, uključujući neželjene seksualne i/ili psihološka ponašanja koje narušava dostojanstvo osobe.⁷⁴
- Zakon o ravnopravnosti polova propisuje da uznemiravanje i seksualno uznemiravanje predstavljaju diskriminaciju na osnovu pola; i zabranjuje seksualno uznemiravanje na radnom mestu.⁷⁵
- Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama sadrži odredbe za pomoć osobama kojima je potrebna, kao što su lica koja su pretrpela nasilje u porodici ili trgovinu ljudima.⁷⁶
- Nacionalni akcioni plan (NAP) o sprovođenju Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN-a, o ženama, miru i bezbednosti propisuje plan za sprovođenje ove rezolucije na Kosovu.⁷⁷
- Nacionalna strategija i akcioni plan protiv trgovine ljudima 2011-2014, ima za cilj da koordinira borbu protiv trgovine ljudima.
- Nacionalni program o zaštiti od nasilja u porodici (2011-2014) ima za cilj da adresuje prethodni nedostatak

⁷² Skupština Republike Kosovo, *Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima*, 2013, Zakon br. 04/L-218.

⁷³ Skupština Republike Kosovo, *O statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, Civilnih Žrtava i njihovih porodica*, zakon br. 2011/4-L-061, 2014.

⁷⁴ Skupština Kosova i UNMIK, *Zakon protiv diskriminacije*, zakon br. 2004/3.

⁷⁵ Skupština Kosova i UNMIK, *Zakon o Ravnopravnosti Polova na Kosovu*, Zakon br. 2004/2.

⁷⁶ Skupština Kosova i UNMIK, *Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama*, zakon br. 02/L-17.

⁷⁷ Usvojeno odlukom br. 09/168, 29 Januar 2014 god. Rezolucija Saveta Bezbednosti Ujedinjenih Nacija 1325, 2000.

- koordinacije između institucija koje bi trebalo da postupaju u slučajevima nasilja u porodici.
- Standardne operativne procedure (SOP-ovi) nude prilično sveobuhvatan okvir za 1) odgovarajući na izveštaje nasilja u porodici; i 2) preduzimanje mera protiv trgovine ljudima, respektivno.
 - Policija Kosova ima jedinice za istraživanja nasilja u porodici u svakoj stanici sa dva obučena službenika nasilja u porodici (žena i muškarac) po pozivu 24/7.
 - Nacionalni savet Predsednika za žrtve seksualnog nasilja tokom rata podstiče i među-ministarsku reakciju na pomaganju preživelim.

Situacija

Rodno zasnovano nasilje je bilo koji oblik psihičkog ili fizičkog nasilja učinjen protiv lica na osnovu njegovog ili njenog roda. Postoje nekoliko oblika rodno zasnovanog nasilja. Na Kosovu, među najrasprostranjenijim oblicima je nasilje u porodici. Istraživanje MŽK-a 2008 godine, sugerisalo je da 46,4 % žena (i 39,6% muškaraca) su doživeli nasilje u porodici u nekom trenutku u njihovom životu.⁷⁸ Žene, osobe u ruralnim područjima, sa nižim nivoima obrazovanja, koji primaju socijalnu pomoć, koji imaju niže prihode, i/ili koji su nezaposleni imaju tendenciju da češće pretrpe nasilje.⁷⁹ UNDP-ov *Javni Puls o Polu* 2014 godine, utvrdio je da otprilike 22% udatih žena doživljava prijavljeno nasilje u porodici (uključujući psihološko zlostavljanje).⁸⁰ Od 1,087 slučajeva nasilja u porodici koji su izvešteni u policiji u 2013 godini, 80% žrtava su bile žene.⁸¹ Najčešće zločini vezani za nasilje u porodici koji su prijavljeni policiji je uključilo zastrašivanje, lakše telesnih povreda i fizički

⁷⁸ Farnsworth, Nicole i Ariana Qosaj-Mustafa za MŽK, *Sigurnost počinje kod kuće*, Priština: Agencija za ravnopravnost polova, s. 2.

⁷⁹ MŽK, *Sigurnost počinje kod kuće*, s. 2; UNDP *Javni puls o Ženama*, s. 39.

⁸⁰ UNDP, *Javni puls o polu*, Priština: UNDP, 2014, s. 37.

⁸¹ Policija Kosova, 2014; usvojeno od istraživačke ekipe MŽK-a.

napad. Od 1.021 slučajeva poznatih od Kosovske policije u 2012 godini, 902 njih je rezultirao krivičnim prijavama.⁸²

Uprkos određenom napretku, mnoga pitanja još uvek okružuju pristup pravdi osobama koje su pretrpele nasilje u porodici. Ranija istraživanja ukazivala su da one uključuju: kašnjenja u izdavanju naloga za zaštitu, blage kazne za ponovne učinioce, minimalnu kaznu za one koje krše mere zaštite, nedovoljno tužilaštvo u slučajevima u kojima je krivično delo laka telesna povreda, a ukupna kratka osuđivanja zatvorom za počinioce nasilja u porodici.⁸³ Pored toga, zbog faktora koji uključuju društvene stigme i zabrinutost zbog moguće osvete, žene često strahuju da svedoče pred sudom o svojim iskustvima.⁸⁴

U podršci porodici Diana Kastrati, koja je ubijena od strane bivšeg supruža u Prištini 2013 godine, MŽK je sarađivao sa drugim akterima kako bi kritikovali sudove koji nisu uspjeli da izdaju nalog za zaštitu na vreme. Zastupanje zajedno sa radom drugih aktera dovelo je do slučaja Ustavnog suda Kosova KI 41/12, Gzim i Makfire Kastrati protiv Opštinskog suda u Prištini i Sudskog Saveta Kosova.

⁸² Ibid.

⁸³ Vidite: Qosaj-Mustafa, Ariana i Nicole Farnsworth za MŽK, *Više nego „Reči na papiru?“ Odgovor pružaoce pravde o nasilju u porodici*, Priština: UNDP, 2009.

⁸⁴ Intervju sa opštinskom policijom, Februar 2014, sproveden za *Državni Profil Pola*.

Postoje deset skloništa za žene i decu koji su pretrpeli rodno zasnovano nasilje postoje na Kosovu. Većina su organizacije članice MŽK-a. Ne postoje skloništa za dečake starijih od 12 godina ili muškaraca koji su doživeli nasilje.⁸⁵

Seksualno nasilje, koje se može pojaviti unutar ili izvan porodičnih odnosa, visoko je stigmatizovano na Kosovu. Nedovoljno znanje postoji da se seksualno nasilje može dogoditi između supružnika. Nedostatak znanja u kombinaciji sa strahom od stigmatizacije znači da su slučajevi seksualnog nasilja retko prijavljeni. Nema slučajeva seksualnog zlostavljanja i samo jedan slučaj silovanja je prijavljen policiji u 2013 godini. Iskustvo MŽK-a sugerise da je učestalost mnogo veća.⁸⁶ Regionalna policija ima odgovornost za istragu silovanja i nuđenja lečenja.⁸⁷ Međutim, institucije su nedovoljno obučene za otkrivanje seksualnog nasilja u porodičnim odnosima.

Drugi oblik seksualnog nasilja su oni koji su počinjeni nad ženama tokom rata na Kosovu. Seksualno nasilje, uključujući silovanje, je korišćeno kao oružje rata protiv civila.⁸⁸ To je uključivalo nasilnu impregnaciju žena od strane srpskih snaga, koja je korišćena kao taktika etničkog čišćenja.⁸⁹ Generalno, različiti izvori su procenili da je između 10 i 45 hiljada žena silovano tokom rata.⁹⁰ Seksualno

⁸⁵ NTFF of the "Public debate on Human Trafficking," 17 October 2013.

⁸⁶ MŽK, *Sigurnost počinje kod kuće*.

⁸⁷ Intervju sa policijom, Februar 2014, sproveden za *Državni profil polova*.

⁸⁸ Vidite Human Rights Watch (HRW), *Kršnja humanitarnih zakona na Kosovu*, U.S.A.: HRW, 1998; HRW, *Nedelja terora u Drenici: Kršenja humanitarnih zakona na Kosovu*, U.S.A.: HRW, 1999; OSCE, *Kosovo/Kosova: Kako viđeno, tako rečeno, Ill deo*; UNFPA, *Rodno zasnovano nasilje na Kosovu*, Priština: UNFPA, 2005, str. 6; i Chris Corrin, „Post-konfliktna situacija na Kosovu“ u *Ako ne sada, Kad?*, 11-16 Jun 2001, str. 93.

⁸⁹ HRW, *Kosovo: Silovanje, kao oružje za etničko čišćenje*; OEBS, *Kosovo/Kosova, Kako viđeno, tako rečeno*; Coomaraswamy, stav. 82; Corrin, „Post-konfliktna situacija na Kosovu“ str. 93; i UNIFEM, str. 62.

⁹⁰ Sastavljen od Farnsworth, Nicole za MŽK, *Eksplorativno istraživanje o obimu rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i njenoj uticaji na reproduktivno zdravlje žena*, KWN, Priština: 2008.

nasilje je takođe prijavljeno da su počinjeni nad muškarcima i dečacima, mada je o tome još manje govoreno u javnosti. Tek treba da se osudi jedna osoba za izvršenje ovog zločina na Kosovu.⁹¹ Žene koje su doživele seksualno nasilje tokom rata suočavaju se sa teškoćama sa izolacijom, ne tretiranom traumom, fizičkim tegobama i siromaštvom.⁹²

Velika vojna „mirovna“ snaga na Kosovo, odmah nakon rata, stvorila je potražnju za seksualnim uslugama koji su doveli do povećanja trgovine, naročito žena i devojaka.⁹³ Trgovina ljudima radi seksualne eksploatacije čini se da je opala od 2002 godine. Policija je identifikovala 52 slučajeva u 2013 godini, pre svega uključujući interno trafikovane Kosovare. Dvadeset četiri od trafikovanih osoba su bili maloletnici (uzrast 14-17), a 13 su bili starosti od 18 i 22. Policija je uhapsila 91 osobu osumnjičenih za trgovinu ljudima, 35 za omogućavanje prostitucije, a 26 za prostituciju u 2013 godini.⁹⁴ Potražnja za seksualne usluge nije dobila dovoljno pažnje javnosti na Kosovu. Rodne nejednakosti koje u osnovi i potencijalno doprinose prostituciji su takođe malo diskutovane.

Seksualno uznemiravanje na radnom mestu, školama, univerzitetima i javnim institucijama je prijavljeno kod MŽK-a. Istraživanje 2010 godine, Kosovskog centra za studije roda je pokazalo da je 16,6% državnih službenika doživelo seksualno uznemiravanje najmanje jednom u karijeri.⁹⁵ Održane fokusne grupe u Univerzitetu u Prištini su sugerisali da je seksualno uznemiravanje očigledno rasprostranjeno, ali je nisko prijavljeno. Čak i kada se prijavljuje, bilo je ignorisano.

⁹¹ Vidite MŽK, *1325 Činjenice i Fabule*, Priština: MŽK, 2011.

⁹² Diskusije članova MŽK-a sa ženama.

⁹³ MŽK, *1325 Činjenice i Fabule*.

⁹⁴ Intervju sa Nacionalnim Koordinatorom za borbu protiv trgovine ljudima, 2014.

⁹⁵ Demolli, Luljeta za KGSC, *Percepcije Civilnih Službenika u vezi seksualnog uznemiravanja na radnom mestu*, Priština: KGSC, 2010, str. 10.

Rodno zasnovano nasilje usmereno protiv osoba LGBT zbog njihove seksualne orijentacije takođe zabrinjava. Iako i Ustav i Zakon protiv diskriminacije eksplicitno adresira seksualno zasnovanu diskriminaciju, sprovođenje, institucionalne reakcije i mehanizmi izveštavanja su i dalje slabi.⁹⁶ Mnoge LGBT osobe su bili predmet verbalnog uznemiravanja i fizičkog nasilja.⁹⁷ Kako izgleda, rasprostranjene negativne javne percepcije LGBT osoba ukazuju na potrebu za dalje podizanje svesti o pravima LGTB-a.

Opšta sigurnost i bezbednost žena i muškaraca podiže nekoliko dodatnih oblasti za zabrinutost. Rezolucija 1325 široko poziva na bezbednost za žene i devojčice u post-konfliktnim situacijama. Međutim, u lošoj infrastrukturi na Kosovu, kao što su nedovoljno osvetljenje na javnim mestima noću, može da obezbediti povoljne sredine za rodno zasnovano nasilje.

Lokalne akcione grupe i zajednice saveta bezbednosti su pokrenule nekoliko projekata da adresuju pitanja, uključujući dodavanje rasvete za puteve i razmatranje faktora kao što su devojke i žene moraju da putuju daleko za odlazak na rad i škole. Žene na severu Kosova se mogu suočiti sa dodatnim bezbednosnim problemima kao rezultat slabe vladavine prava i neslaganja o institucionalnoj nadležnosti između Kosova i Srbije, zajedno sa opštim stanjem nesigurnosti tamo.⁹⁸

⁹⁶ Intervjui MŽK-a, 2014.

⁹⁷ Vidite: Inicijativa mladih za ljudska prava (IMLJP) i centar za razvoj socijalne grupe, *Sloboda i zaštita za Lezbijki, Homoseksualaca, Bi seksualnih i Tran srodnih na Kosovu*, Priština: IMLJP, 2013; Savić, Marija za Heartefact Fund, *Nevidljivi LGBT: Izveštaj o položaju zajednice LGBT na Kosovu*, Beograd: Heartefact Fund, Januar 2013; Koso; Libertas, *Anketa o stavovima kosovskog društva prema homoseksualnosti: kvantitativno i kvalitativno istraživanje o mišljenju građana Kosova*, Priština: Libertas, 2012; Evropski parlament je takođe izrazio zabrinutost u pogledu diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije u svojoj Rezoluciji od 29 Marta 2012 godine, o Procesu Evropske integracije Kosova, 2011/2885(RSP), stav. 38.

⁹⁸ Intervjui, Februar 2014, sproveden za *Državni profil polova*.

Ključna dostignuća MŽK-a

- MŽK sarađivao sa ekspertima i svojim članovima da pruži inpute i zastupanje za usvajanje većine navedenih zakona i politika u pravcu rešavanja rodno zasnovanog nasilja na Kosovu.
- U uskoj saradnji sa Agencijom za ravnopravnost polova i UNDP-om, MŽK je sproveo prvo istraživanje o nasilju u porodici, prikupljajući važne osnovne podatke koji su informisali novi pravni okvir Kosova. Praćenje učinka institucija od strane MŽK-a sugerise da je MŽK doprineo poboljšanju implementacije postojećih zakona i politika koji se odnose na nasilje u porodici i trgovinu ljudima.
- MŽK je podržao osnivanje Koalicije skloništa, koji sada funkcioniše kao nezavisni entiteta. MŽK je podržao skloništa uspešno zastupajući za finansiranje vlade kako bi podržali usluge zbrinjavanja.
- MŽK i njegovi članovi su poboljšali kapacitete policije, kao i domaću i međunarodnu bezbednost i mirovne snage, na odgovarajućim načinima za interakciju sa ženama koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje.
- Kroz demonstracije 8 marta 2013 godine, MŽK je skrenuo pažnju javnosti na nedostatak poštovanja, usluga i pomoći za žene koje su pretrpele seksualno nasilje tokom rata. To je dovelo do novih zakonskih odredbi za njihovu zaštitu. MŽK je takođe podržao osnivanje Nacionalnog saveta Predsednice za žrtve seksualnog nasilja tokom rata.
- MŽK je podržao bolju koordinaciju među različitim lokalnim i međunarodnim akterima koji rade na pitanjima trgovine ljudima i nasilja u porodici. To je uključivalo zastupanje kod nacionalnih koordinatora o nasilju u porodici i trgovine ljudima, odnosno, koji su imenovani i počeli praćenje i izveštavanje o sprovođenju postojećih zakona i politika.
- Uz podršku MŽK-a, najmanje 520 građana, uključujući i muškarce, bolje su informisani o nasilju u porodici i trgovini ljudima.

MŽK je organizovao nekoliko nacionalnih kampanja koje su se smanjili predrasude protiv osoba koje su doživele rodno zasnovano nasilje i podstakao je ljude da prijave nasilje, premeštajući ga iz privatnog pitanja na više javno pitanje. Rad MŽK-a u vezi sa ovim programom u prethodnim godinama dovelo do nekoliko rezultata (videti kutiju).

Ključni izazovi

Pravni i institucionalni okvir za rešavanje rodno zasnovanog nasilja je prilično sveobuhvatan, i postoje obećavajući znaci povećane koordinacije između organizacija i nadležnih institucija. Međutim, nekoliko izazova ostaju u vezi sa društvenim normama i sprovođenjem zakonskog okvira:

- Pojedinci često pripisuju nasilje u porodici slabim ekonomskim situacijama, nezaposlenosti, alkoholu, trauma iz rata, kao i nedostatka obrazovanja. Ovo omogućava opravdavanja nasilja i obeshrabruje ljude da prijave nasilje u policiji.⁹⁹
- Brakovi se obično završe razvodom ako se nasilje prijavi, a mnoge žene nemaju dovoljno finansijskih sredstava za samo-podršku nakon razvoda.¹⁰⁰ Relativno siromašnija finansijska situacija žena je čest razlog, po kome sudovi odobravaju starateljstvo muškom počiniocu; ekonomski status počinioca ima prednost u odnosu na obzir za fizičko i psihičko blagostanje deteta (dece). Dodela starateljstva počiniocima, nad decom, mogu decu da smeste u ozbiljan rizik od nasilja i odvratiti žene da prijave nasilje u porodici.¹⁰¹

⁹⁹ UNDP, *Javni puls o polu*, str. 39; MŽK, *Sigurnost počinje kod kuće*, str. 16-22.

¹⁰⁰ Za više informacija, vidite MŽK, *Više nego „Reči na papiru?“ Reakcija pružaoce pravde nad nasiljem u porodici na Kosovu*; MŽK, 2009.

¹⁰¹ *Sigurnost počinje kod kuće*, str. 85.

- Kašnjenja ostaju unutar sudskog sistema u izricanju presude i izdavanju mera zaštite u zakonskom roku.¹⁰²
- Patrijarhalne percepcije ugrađene u društvu rizikuju da utiču na sudska mišljenja i na tok postupka.¹⁰³
- Sudovi i advokati vole pomirenje, ali povratak žrtava u njihovim prethodnim boravištima često se pokazao neefikasnim. Procenjuje se 80% ljudi (uglavnom žene), koje pate od nasilja u porodici vraćaju se u istu kuću nakon provedenog vremena u skloništu. Alternativne dugoročne opcije su uglavnom nedostupne.¹⁰⁴ Neadekvatan pristup pravdi, kao i neefikasna i ne efektivna pravda za počinjene zločine doprinosi na recidivizam.¹⁰⁵
- Finansijska podrška koje skloništa primaju od države su nedovoljne za pokrivanje svih njihovih troškova, a skloništa se oslanjaju na međunarodne donatore za dodatnu podršku.¹⁰⁶ Kvalitet usluga koje skloništa pružaju su i dalje slaba i proces za zvanično licenciranje skloništa i njihovih zaposlenih, kao i profesionalne usluga tek treba da bude završen od MRSB. Kosovo nastavlja da nedostaje dovoljnih sistema za rehabilitaciju i reintegraciju.¹⁰⁷
- Nedovoljna komunikacija postoji između sudova i policije. Sudovi retko intervenišu kada su povređeni nalozi za zaštitu i/ili ne plaća izdržavanje. Često postoje kašnjenja, nedostatak hitnosti, i nedovoljna pratnja. Iako se to poboljšalo od osnivanja Nacionalnog koordinatora u 2013 godini, još uvek preostaje problem.¹⁰⁸

¹⁰² *Studija o polu na Kosovu*, str. 18; *Sigurnost počinje kod kuće*, str. 82.

¹⁰³ MŽK, *Više nego „Reči na papiru?“*, str. 29.

¹⁰⁴ Ibid, str. 19.

¹⁰⁵ MŽK, *Više nego „Reči na Papiru?“*, str. 6.

¹⁰⁶ Za više informacija, vidite Farnsworth et al. Za MŽK, *Po koju cenu? Budžetiranje za sprovođenje pravnog okvira protiv nasilja u porodici na Kosovu*, 2012.

¹⁰⁷ *Studije o polu na Kosovu*, s. 19.

¹⁰⁸ Intervjui sa policijom i sudovima u Đakovici, Februar 2014 god., sproveden za *Državni profil polova*.

- Neki tužioci nemaju znanja o propisima nasilja u porodici. Pored toga, nepostojanje funkcionalnog sistema zaštite svedoka može sprečiti žrtve ili svedoke od izveštavanja i/ili svedočenja u slučajevima rodno zasnovanog nasilja. Dalje, zakonske takse su često previsoke, a nastavak besplatne pravne pomoći je od vitalnog značaja.¹⁰⁹
- Nalozi za zaštitu se obično smatraju zamena za pokretanje krivičnog postupka, iako se zločini u porodičnim odnosima trebaju goniti po *ex officio* (automatski).¹¹⁰
- Usluge pružene od policije, sudija i tužilaca mogu biti dodatno poboljšane, uključujući i veće obuke preko Sudskog Saveta Kosova i Tužilačkog Saveta Kosova.¹¹¹
- Silovanje se ne prijavljuje, posebno u porodičnim odnosima gde se još uvek ne smatra zločinom, uprkos činjenici da je to definisano kao krivično delo po zakonu.
- Seksualno uznemiravanje izgleda kao ozbiljan problem u javnim institucijama, u Univerzitetu u Prištini, biznisu i društvu u celini. Malo napora je preduzeto za njeno adresiranje, i mali broj ljudi ga prijavljuju, posebno zbog ekonomske situacije i straha od gubitka posla.
- Nije bilo pravde za seksualne zločine počinjene tokom rata na Kosovu. Ženama koje su doživele rodno zasnovano nasilja je potrebna kontinuirana podrška u pravcu rehabilitacije i reintegracije.

Strategije MŽK-a

Uzimajući u obzir ove izazove, dugoročni cilj ovog programa je: **Žene i devojke žive život bez rodno zasnovanog nasilja.** Očekivani ishodi i rezultati ka tom cilju su opisani u daljem tekstu.

¹⁰⁹Farnsworth et al. Za MŽK. *Po koju cenu? Budžetiranje za sprovođenje pravnog okvira protiv nasilja u porodici na Kosovu*, 2012.

¹¹⁰ MŽK, „Više nego „Reči na papiru?““ str. 6.

¹¹¹ Diskusije sa članovima odbora MŽK-a, 2014.

Ishod 4.1. Poboljšano sprovođenje pravnog okvira nasilja u porodici, uključujući institucionalnu reakciju u pomaganju osobama koje su pretrpele nasilje.

Implementacija pravnog okvira koji se odnosi na nasilje u porodici će doprineti cilju da žene i devojke žive život bez nasilja tako što će sprečiti da se nasilje desi, sprečiti recidivizam, i bolji tretman osobama koje su pretrpele nasilje.

Očekivani rezultati 4.1.1. Postoje nastavljene nadzorni izveštaji u vezi implementacije pravnog okvira nasilja u porodici, kao i svesnost oko obima nasilja u porodici. Nacionalni program o zaštiti od nasilja u porodici (2011-2014) će se završiti u 2014 godini, a vreme je sazrelo za nezavisno praćenje napretka do sada. Anketa širom Kosova domaćinstava za merenje promena u javnoj svesnosti i učestalosti nije sprovedeno od 2008 godine. U bliskoj saradnji sa Agencijom za ravnopravnost polova pri Kancelariji Premijera i drugih ključnih aktera, MŽK će sprovesti dodatna istraživanja kako bi izmerili promene od osnovne studije u 2008 godini i nadzornim izveštajima MŽK-a od tada. Nalazi i dobijene preporuke će obavestiti izradu novog nacionalnog programa. MŽK će ponoviti istu vežbu nadgledanja nakon tri godina kako bi izmerili promene.

Očekivani rezultat 4.1.2. Institucije i drugi akteri su svesni obima sprovođenja pravnog okvira o nasilju u porodici. MŽK će javno izdati nalaze istraživanja. Nakon toga, MŽK će se sastati sa relevantnim institucijama kako bi zastupala da preporuke istraživanja budu adresirane.

Očekivani rezultat 4.1.3. Angažovani članovi MŽK-a u zastupanju za sprovođenje pravnog okvira o nasilju u porodici. MŽK će sarađivati i podržati organizacije članice preko Fonda Žena Kosova radi zastupanja za sprovođenje zakonskog okvira. Ovo može da uključi, na primer, zastupanje za: kompletiranje licenciranja pružaoca usluga skloništa zajedno sa punim

pokrićem troškova ovih usluga; uspostavljanje usluga za rehabilitaciju i reintegraciju za osobe koje su pretrpele nasilje u porodici, putem poboljšane među-institucionalne reakcije; i ostale preporuke koje proizilaze iz istraživanja.

Očekivani rezultat 4.1.4. Poboljšani učinak i kvalitet usluga skloništa, posebno prema rehabilitaciji i reintegraciji. MŽK će sarađivati sa više svojih članica organizacije, posebno Koalicije skloništa, i javnim institucijama (odnosno Odeljenja za socijalnu zaštitu) ka poboljšanju kvaliteta usluga koje se pružaju osobama koje su pretrpele nasilje u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Ovo će uključiti zastupanje za povećano državno finansiranje za pokrivanje svih troškova vezanih za sklonište, uključujući rehabilitaciju i reintegraciju, kao i rad sa skloništima kako bi zadovoljili institucionalne kriterijume za distribuiranje dodatnog finansiranja. MŽK će sarađivati sa MRSB kako bi dali prioritet profesionalnom obrazovanju i traženje posla za žene koje su pretrpele rodno zasnovano nasilje (videti Program 5) u pravcu njihove reintegracije.

Ishod 4.2. Svest i pažnja o poboljšanom rodno zasnovano adresiranju između službenicima i građana, uključujući silovanje u porodici i seksualno uznemiravanje.

Svest javnosti i službenika o rodno zasnovanom nasilju i pravima osoba koje su doživele nasilje je važno za osiguranje da ponovni slučajevi rodno zasnovanog nasilja budu prijavljeni tako da se oni mogu rešiti. Takođe je važno za transformaciju društvenih normi ka smanjivanju rodno zasnovanog nasilja kao što je predviđeno ovim programom.

Očekivani rezultat 4.2.1. Više građana je informisano o pravnom okviru i njihovim pravima, uključujući i muškarce. To će jasno doprineti povećanju svesti javnosti po predviđenom ishodu. To će uključiti informativne kampanje na nacionalnom i opštinskom nivou, uključujući i organizacije članice uz podršku

Fonda Žena Kosova. Poseban akcenat će biti stavljen na oblike rodno zasnovanog nasilja nedovoljno raspravljano u prošlosti, uključujući i seksualno uznemiravanje i silovanje. Naponi će takođe biti preduzeti da ciljaju muškarce, ka transformaciji društvene norme.

Ishod 4.3. Poboljšane politike i procedure za adresiranje da seksualno uznemiravanje postoji. Ovaj ishod će nastojati da uspostavi bolje politike i procedure za izveštavanje adresiranja seksualnog uznemiravanja u različitim postavkama i ustanovama, ka postizanju pomenutog cilja.

Očekivani rezultat 4.3.1. Uspostavljena saradnja između vođenih OCD-a od strane žena, javnih institucija i drugih radnih mesta u pravcu instaliranja poboljšanih mehanizma za izveštavanje slučajeva seksualnog uznemiravanja. MŽK i njeni članovi će sarađivati sa različitim akterima kako bi ih podržali u uspostavljanju boljih procesa za izveštavanje i istraživanja seksualnog uznemiravanja, ka smanjivanju seksualnog uznemiravanja na javnim mestima.

Ishod 4.4. Poboljšana institucionalna i javna podrška za osobe koje su doživele seksualno nasilje tokom rata.

Ovaj ishod se fokusira na adresiranje negativnih posledica rodno zasnovanog nasilja koje se već dogodilo, jer žene i devojke ne mogu da žive život slobodo od rodno zasnovanog nasilja ukoliko trauma proteklog nasilja ostane sa njima. U ostvarivanju ovog ishoda, MŽK će olakšati sprovođenje nedavno usvojenog Nacionalnog akcionog plana o sprovođenju Rezolucije 1325 o ženama, miru i bezbednosti, kao i nedavnim izmenama Saveta bezbednosti UN-a u Zakonu o statusu i pravima martira, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, civilnih žrtava rata i njihovih porodica. Nastavljajući da poboljša institucionalnu podršku ženama koje su pretrpele seksualno nasilje tokom rata pomoći će se

poboljšanje socijalnog razumevanje i podrške za žene, kao što je predviđeno u planu.

Očekivani rezultat 4.4.1. Poboljšano uključanje MŽK-a i njenih članova u procesima u pravcu osiguranja institucionalne i javne podrške za osobe koje su pretrpele seksualno nasilje tokom rata. Učešće organizacija vođenih od žena je od ključnog značaja, jer su među onima koji su stekle poverenje žena pogođenih ratom i koje mogu olakšati pristup žena na predviđene državne službe. Prema ovim rezultatom, MŽK i njeni članovi će nastaviti da podržavaju lica koja su pretrpela seksualno nasilje u dobijanju pomoći, kao i da podrži Nacionalni Savet Predsednice za žrtve seksualnog nasilja tokom rata. MŽK će nastaviti zastupanje za pravdu za seksualne zločine počinjene tokom rata, u cilju prevencije dešavanja takvih zličina u buduću.

Zainteresovane strane

Primarni korisnici ovog programa biće žene i devojke koje su doživele, doživljavaju, ili su pod rizikom doživljavanja rodno zasnovanog nasilja. Institucije odgovorne za sprovođenje postojećeg pravnog okvira koji se odnosi na rodno zasnovano nasilje će biti mete, uključujući: Kosovsku Policiju, Centar za Socijalni Rad, Sudski Sistem, Odeljenje za Zastupanje i Pomoć Žrtvama, Agencija za Ravnopravnost Polova, Pravne Kancelarije za Pomoć, Sudski Savet Kosova, Tužilački Savet Kosova, i EULEKS. Pored toga, građani će uopšteno biti usmereni ka podizanju svesti javnosti o postojećem zakonskom okviru i načinima kako tražiti pomoć, kao i ka transformaciji društvenih normi.

MŽK će nastaviti blisku saradnju sa svojim organizacijama članicama za ovaj program, posebno sa Koalicijom Skloništa. MŽK će se koordinirati i sa drugim akterima radi preduzimanja napora vezano za rodno zasnovano nasilje, uključujući: Koordinacionu Grupu za Bezbednost polova, UNKT, UN

Women, UNDP, UNFPA, OEBS, Euleks, Univerzitet Prištine, Program za Rodne Studije i Istraživanja, Care International, Evropski Centar za Manjinska Pitanja, i Centar za pravnu pomoć i Regionalni Razvoj. U vezi sa pravima LGBT-a, MŽK će nastaviti blisku saradnju i podržavaće druge organizacije u pravcu podrške LGBT osobama, kao i sa USAID-om i podržanim programima od EU-a u tom pogledu.

MŽK predviđa da će dobiti podršku za ovaj program od Austrijske agencije za razvoj.

Ekonomsko Oснаživanje Žena

Zakoni, politike i institucionalni mehanizmi

- Direktiva EU-a o jednakom tretmanu poziva na jednake mogućnosti i tretman muškaraca i žena o pitanjima zapošljavanja i zanimanja.¹¹²
- Direktiva EU-a o trudnicama uspostavlja smernice za radnike tokom trudnoće i nakon nje.¹¹³ Ona obuhvata sledeće teme: izloženost na potencijalne opasne aktivnosti, dužina porodijskog odsustva i slobodno vreme za lekarske preglede. Ovo nije u potpunosti uključeno u pravni okvir Kosova.
- Okvirna Direktiva EU-a o jednakosti zapošljavanja utvrđuje opšti okvir za jednaki tretman u zapošljavanju i zanimanju. Obzirom da Direktiva nije usvojena na Kosovu, poslužila je kao izvor za Zakon protiv diskriminacije.¹¹⁴
- Direktiva EU-a o roditeljskom odsustvu uspostavlja prava na najmanje četiri meseca roditeljskog odsustva za novonastale očeve.¹¹⁵ Ova Direktiva tek treba da se uključi u pravni okvir Kosova.
- Ustav Republike Kosovo poziva Vladu da obezbedi da se ravnopravnost polova prati od vlade, to uključuje pristup zapošljavanju.
- Zakon o radu treba da reguliše prava i obaveze koje proizilaze iz radnog odnosa.¹¹⁶ To se odnosi na zaposlene i poslodavce u javnom i privatnom sektoru i bavi se pitanjima kao što je porodijsko odsustvo. Zaposlena žena ima pravo

¹¹² Evropska Unija, *Direktiva za ravnopravni tretman* 2006/54/EC, 2006.

¹¹³ Evropska Unija, *Direktiva za trudnjače*, 92/85/EC, Oktobar 1992.

¹¹⁴ Evropska Unija, *Direktiva Ravnopravnog Zapošljavanja*, 2000/78/EC, Decembar 2000.

¹¹⁵ Evropska Unija, *Direktiva Očinskog Odmora*, 2010/18/EU, 2010.

¹¹⁶ Skupština Republike Kosova, *Zakon o Radu* br. 03/L-212.

na 12 meseci porodijskog odsustva, uz šest meseci nadoknade od 70% od osnovnog ličnog dohotka koji plaća poslodavac, tri meseca plaća Vlada od 50% od prosečnog ličnog dohotka na Kosovu i tri neplaćena meseca. Pruža, takođe, i očevo odsustvo nakon što je dete rođeno, ali samo na dve nedelje i dva dana.

- Zakon protiv diskriminacije zabranjuje diskriminaciju u mnogim oblicima, uključujući pol, rod, starost, bračni status ili seksualnu orijentaciju, koja se odnosi na radno mesto.¹¹⁷
- Zakon o nasleđivanju propisuje da i muškarci i žene imaju ista nasledna prava, mada se to nužno ne primenjuje.¹¹⁸
- Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima se bavi vlasništvom fizičkih stvari, uključujući i napuštanje i registrovanje imovine.¹¹⁹ Iako zakon tretira sve stranke kao jednake u odnosu na pol, ne pruža nikakvu direktnu odredbu u vezi sa ženskim pravima i vlasništvom.
- Zakon o ravnopravnosti polova izričito štiti ženska prava na nepokretnu imovinu kako bi se osiguralo puno ekonomsko učešće muškaraca i žena.¹²⁰
- *Vizija Vlade Republike Kosovo i MRSB-a za 2020 godinu*, nastoji da stvori društvo "gde su svi ljudi u radnom dobu i sposobni za rad obučeni i imaju jednake mogućnosti pri zapošljavanju". Strateški ciljevi MRSB-a uključuju povećanje zapošljavanja i veština, povećavajući socijalno blagostanje sa fokusom na ugrožene grupe i smanjenju neformalnog zapošljavanja.
- *Strategija razvoja privatnog sektora za Kosovo (2013-2017)* se fokusira na razvoj malih i srednjih preduzeća, ali ne pominje posebno žene ili pol.

¹¹⁷ Skupština Republike Kosova i UNMIK, zakon protiv Diskriminacije br. 2004/3.

¹¹⁸ Skupština Republike Kosova i UNMIK, Zakon o Nasleđivanju na Kosovu, Zakon br. 2004/26.

¹¹⁹ Skupština Republike Kosova, Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, Zakon br. 03/L-154.

¹²⁰ Skupština Republike Kosova, Zakon o Ravnopravnosti Polova, br. 2004/2, Član 12(1) i 16(6).

Situacija

Stopa učešća radne snage za žene na Kosovo u 2013 godini je iznosila 21.1% (u odnosu na 60.2% za muškarce), povećana sa 17.8% (55% za muškarce) u 2012. godini Kosovo trenutno ima najnižu stopu zaposlenosti žena u Evropi. Nezaposlenost za žene iznosi 38.8%, upoređenju na 26.9% za muškarce.¹²¹ Kada su žene zaposlene, one imaju tendenciju da rade u niže plaćenim sektorima, kao što su zdravstvo i obrazovanje, dok muškarci rade na više plaćenim oblastima, kao što su energetika i izgradnja.¹²² Otprilike 8% vlasnika poslovanja su žene.¹²³ Većina preduzeća u vlasništvu žena su mikro preduzeća.¹²⁴

Faktor koji doprinosi neravnopravnom učešću žena na tržištu rada je bio nejednak pristup obrazovanju ženama i devojkama. Ovo se može pripisati delom društvenim normama, gde devojke prekidaju školovanje pre dečaka. Takođe, to se uglavnom dešava zbog nedovoljnog finansiranja u porodicama kako bi slali devojke u školu. Važan razlog je neuspeh Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije i opština da obezbede besplatan prevoz za svu decu tokom srednjeg školovanja. Posebno u udaljenim područjima i među nekim manjinskim grupama (npr., Romi, Aškalije, Egipćani, Goranci), društvene norme kao što su rani brak za ženu, mogu ih sprečiti da nastave više obrazovanje.¹²⁵ Izgleda da je obrazovanje veoma značajno za učešće radne snage. Među građanima koji su dostigli visoko obrazovanje, 72% žena, a oko 79% muškaraca je zaposleno. Radi poređenja, među onima sa manje od jednog

¹²¹ Rezultati Svetske Banke o Kosovu 2013 Anketa Radne, Priština: Svetska Banka Juli 2014.

¹²² Ministarstvo industrije i Trgovine, citiran od strane Hope Fellowships, Ekonomskog Komiteta, Žene o Kosovskoj Ekonomiji, Priština: Hope Fellowships, 2014, p. 5.

¹²³ Riinvest Institut, Da platim ili da ne platim: *Perspektiva biznisa neformalnosti na Kosovu*, Priština: Riinvest Institute, 2013, s. 14.

¹²⁴ Hope Fellowship.

¹²⁵ UNFPA, *Kosovo (UNSC 1244) Dečiji Brakovi*, Priština: UNFPA, Oktobar 2012, pp. 5-6.

srednje školskog obrazovanja, samo 2.3% žena je zaposleno u odnosu na 21% muškaraca.¹²⁶

Neki poslodavci iz privatnog sektora su navodno koristili kratkoročne ugovore i/ili diskriminirali žene pri zapošljavanju kako bi izbegli plaćanje porodijskog odsustva.¹²⁷ Zakon o radu se razmatra od strane MRSB/a, i oni uzimaju u obzir skraćivanje porodijskog odsustva. Međutim, deci je dozvoljeno da idu u vrtić samo nakon starosti od godinu dana. Dakle, samo ako su revizije praćene boljom opcijom za čuvanje dece, skraćeno porodijsko odsustvo bi i dalje predstavljalo negativan uticaj na žene od kojih se društveno očekuje da brinu o deci. Muškarci su diskriminirani, nejednakim očinskim merama, što takođe nije u skladu sa standardima EU-a.

Žene takođe imaju tendenciju nedostatka pristupa sredstvima, uključujući imovinu, prema kulturnim normama takva sredstva se upravljaju od muškaraca u svojim porodicama. Uprkos tome što zakon garantuje pravo žene na nasleđivanje imovine, mnoge porodice i dalje primenjuju tradiciju u kojoj se imovina daje samo muškarcima. Iskustvo takođe pokazuje da žene gube pravo da naslede porodično bogatstvo na osnovu postojećih kulturnih normi u cilju održavanja "dobrih" odnosa unutar porodice. Kada je porodična imovina podeljena među braćom i sestrama, sudije ne mogu da osiguraju da će svi živi naslednici biti prisutni, iako su oni prema zakonu obavezni. Čak i kada sudije poštuju zakon, „mnoge konačne odluke donete od strane sudova nisu sprovedene i izvršene,“ prema istraživanju od strane Kosovskog centra za studije polova.¹²⁸ Slaba implementacija postojećeg zakona i „nedovoljna svest među sudijama o tome kako da tretiraju slučajeve u vezi sa ženskim pravima i nasleđivanju imovine“ ključni su faktori koji sprečavaju

¹²⁶ UNDP, Izveštaj Ljudskog Razvoja za Kosovo, 2012, pp. 27-28.

¹²⁷ Fokus na grupe sa poslovnim ženama, Riinvest 2013, pp. 23-24.

¹²⁸ KGSC, Prava Žena na nasleđivanje imovine na Kosovu, 2011, s. 24.

žene da ostvare svoja imovinska prava.¹²⁹ Time što nemaju pristup imovini, žene ne poseduju svoj sopstveni kapital za investicije ili kredite. Dakle, nejednaki pristup žena na nasledstvo i imovinu, sprečava njihovu sposobnost da ostvare finansijsku nezavisnost i otvore ili prošire svoja sopstvena preduzeća.

Žene koje su glava porodica se suočavaju sa posebno teškim uslovima, jer često nemaju pristup sredstvima kako bi razvile svoja preduzeća i tržište za prodaju svojih proizvoda (zadatak koji su prethodno preduzeli njihovi supružnici). Bez sredstava, ono što poseduju ne garantuje im kredite i samim tim nemaju pristup kapitalu za razvoj svojih poslovanja. Žene koje su glava porodice predstavljaju najsiromašniji deo na Kosovu.

Veruje se (iako postoje malo konkretnih brojeva) da neformalni sektor obuhvata oko 10% kosovske ekonomije i većina uključenih su žene.¹³⁰ Mnoge žene prodaju paprike i prerađenu hranu. Vrlo često pružaju i usluge domaćinstva, staranja i friziranja. U ruralnim oblastima, žene doprinose u neplaćenim uslugama, kao što je briga za stoku, neplaćeni rad u prodavnicama u porodičnom vlasništvu i radom u poljima. Međutim, muškarci tradicionalno prodaju proizvode i upravljaju porodičnim finansijama. Dakle, malo žena dospevaju uspeh svog teškog rada i ne pitaju se u pogledu finansijskih odluka unutar porodice.¹³¹

¹²⁹ Ibid, s. 45.

¹³⁰ Riinvest 2013, p. 7.

¹³¹ *Državni Polni Profil*, s. 17.

Ključna dostignuća MŽK-a

- Kao direktan rezultat podrške MŽK, više od 41 žena, pre svega iz ruralnih oblasti su osigurale zaposlenje.
- Ka poboljšanju pristupa žena imovini i nasleđu, MŽK je aktivan član širom Kosova sa kampanjom "Za zajedničko dobro", što je rezultiralo time da MŽK mobilizuje 75 organizacija/pojedinaca širom Kosova da obavi posao sa njihovim porodicama i članovima istih da registruju imovinu na ime žena (od novembra 2014). Naponi podizanja svesti članova MŽK su doprineli tome da najmanje 179 građana (muškarci i žene) postanu svesni ženskih prava na nasleđe i imovinu.
- MŽK je podržao osnivanje Privredne komore žena i mreže poslovnih žena.
- MŽK je izgradio kapacitete službenika za sprovođenje rodno odgovornog budžetiranja u ciljanim institucijama. Više polno privredne raspodele državnih resursa preko državnih finansijskih programa i projekata može doprineti ekonomskom osnaživanju žena u budućnosti, npr. putem poboljšanja raspodele sredstava socijalne pomoći i državnih grantova za poljoprivredu ili razvoj poslovanja.
- MŽK je podržao oko 30 ženskih grupa u pomaganju svojih članova u cilju identifikacije novih tržišta za svoje proizvode, povećanja njihove produktivnosti i rezultata, i povećanja njihovih profita. Kao rezultat toga, 223 žena su u stanju da upravljaju uspešnim poslovanjima, a 125 žena ima bolji pristup tržištu.
- Putem Bucinca Fondacije i pokušajima podizanja svesti, MŽK je podržao više mlađih žena u pristupu višim nivoima obrazovanja, što statistike pokazuju da može da olakša njihovo buduće osnaživanje u životu.
- MŽK je ohrabrio polno odgovorno budžetiranje. Ovo može pomoći ženi pristup državnim programima, uslugama i resursima prema ekonomskom osnaživanju.

Nedovoljan pristup zapošljavanju, imovini i porodičnim finansijama stavlja žene u nezavidan položaj. Žene nemaju moć u donošenju odluka u svojim porodicama. One koje iskušavaju nasilje u porodici nemaju mogućnosti da napuste nasilne situacije zbog straha da će izgubiti starateljstvo nad svojom decom.¹³² Bez obrazovanja i radnih sposobnosti, žene koje su pretrpele nasilje u porodici i/ili kojima se trgovalo, takođe ne uspevaju da nađu posao i da obezbede ponovnu integraciju u društvu. Podržavanje pristupa ženama na obrazovanje, radne sposobnosti i kapital predstavlja ključni značaj za ekonomsko osnaživanje žena.

Ključni izazovi

Izazovi za ekonomsko osnaživanje žena na Kosovu potiče iz kulturnih normi i strukturnih teškoća.

- Poslovne žene identifikuju sledeće izazove: nedostatak pristupa finansijama, nedovoljne poreske propise, loše bankarske prakse, diskriminaciju od strane klijenata i uopšteno slabu investicionu klimu na Kosovu.¹³³
- Slaba implementacija postojećih zakona o nasleđivanju i postojeće imovine i niska svest među sudijama o tome kako da tretiraju slučajeve u vezi sa ženskim pravima i nasleđivanjem, sprečava žene da ostvare svoja imovinska prava.¹³⁴
- Žene imaju poteškoća pristupu kreditu i zajmova, jer nemaju kolateralne, kreditne istorije i veze. Samo 3% privrednih bankarskih kredita idu ženama. To čini kupovinu imovine i pokretanje poslovanja izazovnim.¹³⁵
- Društvene norme podstiču žene da ostanu kući kao čuvari a da muškarac radi i donosi hranu. Ovo može da utiče na

¹³² MŽK, *Sigurnost počinje kod kuće i više od „Reči na papiru?“*

¹³³ Fokusne grupe sa poslovnim ženama, Državni profil polova.

¹³⁴ KGSC, *Ženska prava na nasleđe imovine na Kosovu*, Priština: KGSC, 2011, p. 45.

¹³⁵ UNDP, *Izveštaj o ljudskom razvoju na Kosovu 2012*.

to da li će žena odlučiti da traži posao, da li će im supruzi i članovi porodice dozvoliti/omogućiti da rade i dali će (tipičan muškarac) poslodavac odlučiti da ih zaposli. Rad žena u starateljstvu se malo plaća, iako društvo smatra da ovaj slobodni rad funkcioniše. Nedovoljni, pristup i kvalitet vrtića i dnevnog staranja takođe podriva sposobnost žena da stupe u tržište rada.¹³⁶

- Poslodavci navodno diskriminišu žene prilikom zapošljavanja kako bi izbegli plaćanje porodijskog odsustva. Muškarci su diskriminисani u odnosu na odredbe očinskog odsustva.
- Izveštaji EK-a o napretku nedovoljno integrišu pol, što može da znači da interesi i potrebe žena nisu dovoljno razmotreni kao deo procesa integracije Kosova u EU-u, uključujući u odnosu na Kosovsku ekonomiju.¹³⁷
- Više muškaraca nego žena osiguravaju posao preko Regionalnih centara za zapošljavanje, dok žene nemaju jednak pristup državnoj i socijalnoj pomoći.¹³⁸
- Nedovoljan javni prevoz i besplatne knjige utiču na pristup žena visokom obrazovanju i poslu.

Strategija MŽK-a

Dugoročni cilj ovog programa je: **Muškarci i žene imaju jednake ekonomske mogućnosti kod kuće i u javnoj sferi.** Putem ovog programa, MŽK će nastaviti da podržava MRSB u realizaciji ciljeva u *Viziji Vlade Republike Kosova i MRSB-a, za 2020 god.* Konačno, *Nacionalna strategija za evropsku integraciju 2020* navodi jednakost polova, jednak tretman radnika i mere protiv diskriminacije kao važne karakteristike osnove.

¹³⁶ Vidite predstojeću Studiju Svetske banke.

¹³⁷ Na primer, vidite Evropsku Komisiju, Izveštaj o Napretku Kosova 2013, pp. 34-35.

¹³⁸ Shima i Farnsworth za MŽK, *Budžetiranje za socijalno blagostanje*.

Ishod 5.1. Više žena obezbeđuju zaposlenje

Kako bi žene i muškarci imali više jednakih ekonomskih mogućnosti u zemlji, učešće žena u radnoj snazi se mora povećati. Strategija MŽK-a ima visok stepen sinergije *Program saradnje između institucija Kosova i Akcionog plana UNDP-a Kosovo (2011-2015)*, koji teži da pomogne da sastavi nezaposlenost i potencijalne poslove sa posebnim fokusom na etničke manjine i žene.

Očekivani rezultat 5.1.1. Svesnije institucije i ključni akteri o veličini polne diskriminacije na radnom mestu na Kosovu i načini za njihovo rešavanje. To će pomoći u rešavanju pitanja koja sprečavanju žene da nađu i zadrže posao. MŽK će sprovesti istraživanje o diskriminaciji na radnom mestu, identifikacijom preporuka. MŽK će se nakon toga zastupati za preporuke. Pored toga MŽK će zastupati za duži odmor očinstva unutar zakonu o zapošljavanju kako bi pružiti ženama i muškarcima

Uz podršku Fonda Žena Kosova, Udruženje inicijativa žena je podržala mlade žene u stručnom osposobljavanju i zastupanju kod Predsednika Dragaša za radna mesta. Kao rezultat toga, 24 žena rade u novoj fabrici.

više jednakih mogućnosti da podižu svoje porodice i učestvuju u radnim snagama. To će doprineti usklađivanju zakona Kosova i Direktive EU-a o Roditeljskom odsustvu i Direktivi radnika trudnjača.

Očekivani rezultat 5.1.2. Više pristupačne mogućnosti za brigu o deci na raspolaganju. Čuvanje dece je od suštinskog značaja što omogućava više žena da rade. Dakle, MŽK će zastupati kako bi se osnovalo više pristupačnih načina za čuvanje dece i opcija za brigu dece.

Očekivani rezultat 5.1.3. Dalji institucionalni i privatni kapaciteti za zapošljavanje žena. MŽK će nastaviti saradnju sa MRSB-om i poslovanjima kako bi poboljšao zapošljavanje žena registrovanih u regionalnom centru za zapošljavanje, a posebno žene koje su pretrpele nasilje na osnovu polne pripadnosti. To će uključiti podršku Stručno Profesionalnim centrima u razvijanju više modula obuke što će biti u interesu žena prilikom potražnje tržišta. Pošto su žene previše zastupljene u neformalnom sektoru, pomažući im da pronađu posao u formalnoj ekonomiji doprinosi postizanju ciljeva MRSB-a, dozvoljavajući istovremeno bolje praćenje i zaštitu njihovih prava kao radnici. Takođe, prema ovom rezultatu, MŽK će se zastupati za svim vladine finansirane projekte kako bi uključili kriterijume nabavke da izvođači uključuju 40% žene i muškaraca kao radnike, idealno, na svim nivoima odlučivanja. Zapošljavanjem žena, MŽK će takođe sarađivati sa poslovanjima u cilju razvijanja društveno odgovornih preduzeća koja zapošljavaju žene.

Ishod 5.2. Više devojaka pohađaju veće nivoe obrazovanja.

Strateški plan obrazovanja Kosova (2011-2016) ističe nejednakost pristupa žena i devojaka u obrazovanju i podvlači potrebu da poveća mogućnosti obrazovanja povećanjem njihovih mogućnosti zapošljavanja i osnaživanja. Pored toga, *Akcionni plan za ekonomsku viziju Kosova (2011-2014)* cilja da

razvije više uključujući sistem obrazovanja kako bi osigurao jednak pristup kvalitetnom obrazovanju. Ovakav ishod će doprineti sprovođenju ovih strategija, postavljanjem osnova u unapređenju mogućnosti zapošljavanja žena.¹³⁹

Očekivani rezultat 5.2.1. Omogućavanje poboljšanog povoljnog okruženja za mlade žene da pohađaju viši nivo obrazovanja.

MŽK i njeni članovi će zastupati za relevantne institucije da ispune svoje odgovornosti i pruže besplatan prevoz za sve učenike srednjih škola. Oni će se takođe zalagati da knjige dobiju besplatno i da se pružaju što više stipendija za mlade žene, posebno u netradicionalnim sektorima (npr., kompjuterske nauke), u pravcu smanjivanja drugih troškova u vezi sa obrazovanjem. MŽK će sarađivati sa Agencijom za ravnopravnost polova i programima koje finansira USAID, kako bi se obezbedilo da sve žene postanu svesne mogućnosti za njihovo buduće obrazovanje i smanjivanje troškova. Podsticajem rodno odgovornog budžetiranja u Ministarstvu i ciljanim opštinama (putem Strateškog programa 2), MŽK takođe može podržati identifikaciju nejednakosti u pristupu obrazovanja koje se mogu otkloniti na osnovu ravnopravnijeg i efikasnijeg trošenja javnih sredstava.

Ishod 5.3. Više žena imaju pristup njihovom pravu na nasleđe i imovinu.

Kao što je objašnjeno, jednake mogućnosti na nasleđe i imovinu su od ključnog značaja za ekonomsko osnaživanje žena. Zato će ovo i dalje biti glavni aspekt strategije MŽK-a. Rad MŽK-a u tom smislu će promovisati i gostoprimstvo okruženja za žene da počnu i podižu poslovanja, doprinoseći u implementaciji

¹³⁹ Izveštaj o napretku EK-a za Kosovo (2013) i UNDP-ov *Izveštaj za ljudski razvoj* naglašava da loše obrazovne mogućnosti, posebno među marginalizovanim grupama, preostaje velika prepreka. Slični ciljevi u pravcu povećavanja mogućnosti obrazovanja i zapošljavanja za žene i devojke su navedeni u *Državnom Strateškom Partneru Svetske banke*, za Kosovo (2012-2015). Strategija takođe adresira potrebu da žene imaju pošteniji pristup kao što je kod nepokretne imovine.

Strategije privatnog sektora. MŽK će koordinirati svoje napore sa drugim akterima koji se bave ovim pitanjem prema efikasnosti u ostvarivanju zajedničkih ciljeva.

Očekivani rezultat 5.3.1. Više građana je svesno prava žena na nasledstvo i imovinu. To će rezultirati uključivanjem MŽK-a u nacionalnoj kampanji preduzetoj sa ostalim akterima ka 1) podizanju svesti u porodici, među ženama, muškarcima, dečacima i devojčicama u pogledu važnosti žena i muškaraca koji imaju jednake delove imovine i nasledstva; i 2) registraciji imovine na ime žena. Ovo će uključiti koordinirane medijske kampanje, javne skupove i posete građanima koje će vršiti članovi MŽK-a koji imaju pristup različitim zajednicama.

Očekivani rezultat 5.3.2. Više žena preduzima korake kako bi dobile svoje pravo na nasledstvo i imovinu. Članovi MŽK-a će pružiti tehničku podršku ženama kako bi one mogle da se podvrgnu postupku ka realizaciji njihovih prava.

Očekivani rezultat 5.3.3. Držanje relevantnih službenika odgovornijim pri poštovanju prava žena na nasledstvo i imovinu. Službenici će biti odgovorni od strane članova MŽK-a koji nadgledaju sudske sednice i izveštavaju kršenja prava žena na imovinu i nasleđivanje. Na osnovu pitanja koja su identifikovana kroz njihova praćenja i praćenja drugih (npr., GIZ, OEBS, TetraTech), oni će zastupati o izmenama i dopunama postojećeg pravnog okvira i za službenike da bolje sprovode postojeće zakone i politike.

Ishod 5.4. Poboljšani pristup žena resursima u okviru porodice.

Ovo jasno doprinosi ekonomskom osnaživanju žena i ostvarenje se putem sledećih rezultata.

Očekivan rezultat 5.4.1. Okončano istraživanje na jednakom pristupu resursima u porodici. Oslanjajući se na prethodne

rezultate istraživanja u *Budžetiranju za socijalno blagostanje i izradu* iz najboljih međunarodnih praksi, MŽK će sprovesti istraživanje o pristupu i korišćenju socijalne pomoći u okviru porodice i polne perspektive, davanjem preporuka MRSB-u za poboljšavanje raspodele.

Očekivan rezultat 5.4.2. Povećana institucionalna savest o alternativnim modelima raspodele socijalne pomoći. Ovo će se postići putem sastanaka sa relevantnim zvaničnicima MRSB-a za zalaganje u implementaciji preporuka identifikovanih putem istraživanja.

Ishod 5.5. Poboljšane mere u kojoj politike i programi EU-a uključuju poboljšanu polnu perspektivu. Potencijalni uticaj politike i programa EU-a o ženama i muškarcima na Kosovu treba da se posmatra iz ugla polne perspektive u politikama slučaja koje mogu imati nejednak ili čak negativan uticaj na ženu, i to podriiva ekonomsko osnaživanje žena.

Očekivan rezultat 5.5.1. Poboljšani nadzor iz ugla polne perspektive u vezi sa politikama i programima EU-a na Kosovu. To će uključiti napore u ime MŽK-a i njenih članova da prate uticaj koji integracije u EU-u mogu imati na ekonomsko osnaživanje žena na osnovu lekcija naučenih iz drugih zemalja; nadzor usvajanja zakona i politika i proces evropskih integracija u pravnom okviru Kosova iz ugla polne perspektive, pružanje povratnih informacija o Izveštaju o napretku iz ugla polne perspektive, uključujući ekonomske sektore; i nadzor programa finansiranih od strane EU-a i projekta na Kosovu kako bi se obezbedilo da muškarci i žene imaju jednaku korist od njih.

Zainteresovane strane

Žene će biti prvi korisnici ovog programa, a posebno do sada ignorisane i marginalizovane žene. Njihove porodice će biti drugi korisnici jer će biti u boljoj ekonomskoj poziciji. Institucije

ciljane sa razvojem kapaciteta i preporuka takođe mogu biti korisnici pošto će se njihove sposobnosti za dalji jednak pristup žena programima koje finansira država poboljšati.

Ka ostvarivanju tog cilja, MŽK će nastaviti saradnju sa svojim članicama organizacije, posebno one koje su fokusirane na ekonomskom osnaživanju, povećanju svesti, nadzoru i pravnoj pomoći. MŽK će sarađivati i podržavati G7, Kosovska Privrednu Komoru Žena, Žena za Ženu International. MŽK će usko koordinirati akcije sa drugim akterima uključenim u daljem razvoju uključujući kancelariju Predsednice Kosova, Agenciju za polnu ravnopravnost, MRSB, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju, Kosovsku agenciju za katastar, Notarsku komoru Republike Kosova, USAID/TetraTech Program za imovinska prava, USAID/World Learning Transformational Leadership Program, USAID-ov program za zajedničko unapređenje Kosova, USAID-ov program za osnovno obrazovanje, USAID/Chemonics Internacionalno partnerstvo za razvoj, EU, GIZ, UNDP projekat aktivnog tržišta rada, UN Women, OEBS, Svetsku banku, i druge programe koje finansira USAID, među ostalim akterima.

MŽK predviđa da će dobiti podršku za ovaj program od Austrijske agencije za razvoj.

Uključivanje i unakrsna pitanja

U skladu sa svojom izjavom o razvoju, MŽK osigurava da su njeni programi i aktivnosti uključive za različite osobe, bez obzira na njihova politička uverenja, veru, starost, nivo obrazovanja, seksualnu orijentaciju, polni identitet, sposobnost ili etničku pripadnost. Stoga, MŽK i njeni članovi će nastojati da obezbede da sve aktivnosti uzmu u obzir posebne interese i potrebe različitih ciljanih osoba kroz svoje strategije. MŽK će obezbediti izgradnju kapaciteta za dobitnike Fonda Žena Kosova i nastaviće da podržava napore grupa fokusiranih u zaštiti prava mladih, starijih, manjinskih etničkih grupa, osobe sa invaliditetom i LGBT osobe. Kao što je ilustrovano indikativnim

MŽK je podržao prvi javni događaj na Kosovu u priznavanju prava LGBT, označavajući međunarodni dan protiv homofobije (IDAHO) u maju 2014. godine MŽK će nastaviti da podržava grupe LGBT-a u njihovom važnom radu.

pokazateljima, MŽK održava podatke razvrstane prema polu, nacionalnosti, geografskom području, kao i mogućnost nadzora mera u kojoj njeni programi imaju koristi od različitih ljudi.

Dok okruženje nije značajno uobličeno u ovoj strategiji, MŽK smatra održivost i zaštitu životne sredine važnim. MŽK će nastojati da obraća pažnju na životnu sredinu tokom svojih programa. Na primer, izgradnja kapaciteta za OCD-e pod vođstvom žena će uključivati strategije za proizvodnju materijala za odnose s javnošću koji imaju minimalan uticaj na životnu sredinu, i svi dobitnici iz fonda Kosovskih žena dobijaju obuku o razlozima životne sredine kao deo svojih obaveznih orijentacionih sednica. MŽK stalno nastoji da zaštiti životnu sredinu svojim delovanjem kao organizacija tako što štedi električnu energiju, reciklira, koristi ekološko štampanje, koristi javni prevoz i dnevne parkinge kad god je to moguće. Što se tiče učešća žena u odlučivanju, ovo može da uključi pažnju na politiku zaštite životne sredine. Zdravlje žena i blagostanje mogu biti uticaj loših životnih uslova i MŽK će, takođe podržati zainteresovane članove u zastupanju o ovim pitanjima.

(Indikativni) Pokazatelji

Članovi MŽK-a su sarađivali da bi stvorili sledeće pokazatelje o napretku, gradeći na dosadašnjem iskustvu MŽK-a. Ovi pokazatelji su indikativni i možda trebaju da se blago promene nakon što odrednice budu završene na kraju 2014 godine. A za svoj prethodni Strateški plan za godine 2011-2014, MŽK će iskoristiti svoju bazu podataka za nadzor i ocenjivanje (koja uključuje i osnovne podatke i ciljeve) kako bi pratio napredak u svakom od svojih indikatora tokom cele godine i kako bi ocenio godišnji napredak. MŽK uključuje svoje članice organizacije, Odbor direktora, ciljane grupe i druge članove u nadzoru i ocenjivanju napretka, tu gde je relevantno. Rezultati ocenjivanja su dostupni tokom sastanka godišnjeg članstva MŽK-a održanog svakog decembra, u *Godišnjem izveštaju* MŽK-a, i preko internet stranice MŽK-a, na transparentan način i olakšavajući razmenu informacija naučenih lekcija.

Vizija: žene i muškarci su jednaki i imaju jednake mogućnosti na obrazovanje, zapošljavanje, političko učešće, zdravlje i život bez nasilja

1. % upisanih žena i muškaraca na svim nivoima obrazovanja
2. % zaposlenih žena i muškaraca
3. % zastupljenih žena i muškaraca u državnim i opštinskim skupštinama, imenovani na političkim pozicijama i kao civilni službenici
4. % žena i muškaraca koji imaju pristup javnim zdravstvenih uslugama
5. % žena i muškaraca koji pate od nasilja na osnovu pola

Misija: Prava žena i devojaka i interesi su podržani, zaštićeni i promovisani širom Kosova

1. % Strategije MŽK-a za godine 2015-2018 koja se sprovodi i uključuje različite ključne aspekte podrške, zaštite i

- promocije prva i interesa žena i devojaka (kao što su identifikovali članovi MŽK-a)
2. # promena politika koja proizilazi iz Kosovskog fonda žena javnog zagovaranja koji doprinosi pravima žena i devojaka
 3. # ukupnih korisnika čija su prava i interesi podržani, zaštićeni i promovisani

Cilj 1. Održivi ženski pokret postoji na Kosovu

1. # žena i muškaraca registrovanih kao pojedini članovi MŽK-a (povećano)
2. # preduzetih inicijativa samostalno od strane mladih žena i muškaraca u promovisanju pokreta, pokazujući kapacitete budućih generacija da nastave pokret

Ishod 1.1. Solidarnost između organizacija gde su žene rukovodioci je proširena na Kosovu

1. # partnerstva, koalicija i zajedničkih preduzetih inicijativa od strane organizacija gde su žene rukovodioci
2. Komentari od strane organizacija gde su žene rukovodioci o saradnji, kojima se dokazuje kvalitet

Očekivani rezultat 1.1.1. članovi MŽK obavešteni o inicijativama drugih članova, aktivnosti MŽK-a, mogućnosti finansiranja i druge informacije

1. # MŽK koji učestvuje na sastancima MŽK-a
2. Raznovrsnost MŽK-a koji učestvuje na MŽK sastancima po etničkoj pripadnosti, starosti, sposobnosti, geografskoj lokaciji
3. (Indikatori prema 1.2.1)

Očekivani rezultat 1.1.2. Više mladih žena aktivistkinja koje su uključene u ženskom pokretu

1. # mladih žena uključenih u pokretu žena

Očekivani rezultat 1.1.3. Jačanje među-etničkog razumevanja i saradnje između pojedinaca i civilnih grupa na Kosovu i Srbiji

1. # preduzetih multi-etničkih inicijativa
2. # raznolikost ženskih priča koje su javno dostupne

Ishod 1.2. Poboljšani organizacioni kapaciteti MŽK-a i njenih članova ka boljoj zastupljenosti i dugoročnoj odživosti mreže

1. % povećanja sprovedenog Kodeksa ponašanja od strane članova
2. # izvršenih inicijativa javnog zastupanja od strane članova MŽK-a koji su uspeli u ostvarivanju svojih ciljeva, pokazujući ojačane kapacitete da preduzmu inicijative kvaliteta zastupanja
3. # OCD-a koji učestvuju u odlukama i procesu kreiranja politika uz podršku MŽK-a

Očekivani rezultat 1.2.1. članovi MŽK i njihov rad su vidljiviji za potencijalne partnere, aktivistkinje na međunarodnom planu i potencijalnim pristalicama

1. # puta pokrivenog rada MŽK-a i njegovih članova u raznovrsnim medijima
2. # različitih pratioca Facebook-a (lajkovi) prema polu, starosti i geografskoj lokaciji
3. # posete različitih čitalaca na Facebook stranici prema polu, starosti i geografskoj lokaciji
4. # posetioca internet stranice MŽK-a
5. # jedinstvenih posetioca internet stranice MŽK-a
6. # klikovanja internet stranice, što ukazuje angažovanje sa veb sajtom
7. # pratioca Instagram-a
8. # pratioca Twitter-a
9. # čitaoca lista *Glasa Žena Kosova*
10. Povratne informacije na internet stranici, društveni mediji i novosti potvrđujući kvalitet

Očekivani rezultat 1.2.2. Više sposobnih članova za prikupljanje sredstva, efikasno planiranje, rukovođenje organizacija i preduzimanje efikasnih inicijativa zastupanja

1. # različitih članova koji pohađaju radionice MŽK-a za razvoj kapaciteta prema polu, starosti, sposobnostima i geografskoj lokaciji
2. # članova MŽK-a čiji su podržani projekti od FŽK-a uspešno okončani
3. Poboljšan kvalitet podnetih predloga MŽK-a, kao što je ocenjeno od strane Komiteta za Razmatranje Grantova
4. # preduzetih inicijativa javnog zastupanja od strane članova sa podrškom MŽK-a, pokazujući ojačane kapacitete za promovisanje prava žena i devojaka
5. # sastanaka između OCD-a i službenika u vezi sa podrškom, zaštitom i promocijom prava žena i devojaka
6. # novih grantova koje članovi MŽK-a obezbeđuju od strane donatora, preko podrške MŽK-a

Očekivani rezultat 1.2.3. povećani kapaciteti osoblja MŽK-a

1. # mogućnosti izgradnje kapaciteta na kojima su učestvovali članovi osoblja MŽK-a
2. Kvalitet performanse kao što je ocenjeno tokom godišnje revizije osoblja

Ishod 1.3. Poboljšana klima finansiranja za organizacije prava žena

1. Iznos raspoloživih sredstava za organizacije za ženska prava na Kosovu iz različitih izvora

Očekivani rezultat 1.3.1. poboljšana institucionalna i javna svest o važnosti poreskih smanjivanja za podršku važnog rada grupe za ženska prava

1. Iznos raspoloživih finansiranja za organizacije za ženska prava na Kosovu iz različitih izvora

Očekivani rezultat 1.3.2. Sprovedeni plan MŽK-a za povećanje fondova

1. % sprovedenog plana MŽK-a za povećanje fondova
2. Iznos povećanih fondova za održivost fonda MŽK-a

Cilj 2. Žene aktivno učestvuju u politici i odlučivanju na opštinskim i nacionalnim nivoima

1. % imenovanih žena na pozicijama odlučivanja na opštinskim i nacionalnim nivoima
2. # izabranih žena za nacionalnu skupštinu
3. % žena u nacionalnoj skupštini
4. # izabranih žena u skupštinama opština
5. % žena u opštinskim skupštinama
6. Polna kvota u izbornim zakonima, usaglašen sa ZCI
7. % pozicija odlučivanja u političkim partijama koje drže žene
8. # javnih politika promjenjenih da odraze prioritet žena
9. # opština i ministarstva koja primenjuju rodno odgovorno budžetiranje
10. Poboljšano učešće žena kao što je prikazano od strane # i različita pitanja pokrenuta od strane žena u nacionalnim i opštinskim skupštinama

Ishod 2.1. Učešće žena u politici i odlučivanju na opštinskim i nacionalnim nivoima je povećano i poboljšano kao prema Zakonu o jednakosti polova (40%)

1. # različitih žena koje učestvuju u politici i procesima donošenja odluka u MŽK-u i podrška njenih članova, prema etničkoj pripadnosti, starosti, sposobnosti i geografskom području
2. Vrste različitih promena/postignutih rezultata od učešća žena, uključujući sastanke sa donosiocima odluka
3. (svi pokazatelji za Cilj 2).

Očekivani rezultat 2.1.1. grupe za zastupanje jednakosti polova (GEAG) osnovane i funkcionalne u 25 opština i na nacionalnom nivou

1. # osnovanih i funkcionalnih GEAG-a
2. # različitih žena i muškaraca koji učestvuju u GEAG-u prema polu, starosti, sposobnosti, etničkoj pripadnosti, ruralnom mestu i opštini
3. # izmena, uključujući u javnim politikama, koje rezultira iz inicijativa zastupanja GEAG-a

Očekivani rezultat 2.1.2. Unapređeni kapaciteti žena u politici da zastupaju za ženske prioritete

1. # žena koje učestvuju u radionicama razvoja kapaciteta
2. # nadzornih sesija koje se pružaju ženama u politici

Očekivani rezultat 2.1.3. Poboljšana svest o važnosti usklađivanja Zakona o jednakosti polova i izbornih zakona

1. Preduzeti koraci preduzeti od strane službenika ka promenama izbornih zakona

Očekivani rezultat 2.1.4. Žene u politici, žene rukovodioci NVO-a i žene birači komuniciraju i sarađuju oko pitanja koje žene smatraju prioritetnim

1. # sastanaka između žena u politici, žena u NVO i žena birača na opštinskim i nacionalnim nivoima

Očekivani rezultat 2.1.5. Zastupanje pokrenuto o pitanjima koje žene smatraju prioritetnim

1. # preduzetih inicijativa zastupanja o pitanjima koje žene smatraju prioritetnim
2. # sastanaka između žena/devojaka i stvaralaca politika
3. # puta kada su mediji pokrivali važna pitanja za žene i devojke

Ishod 2.2. Poboljšana institucionalizacija rodno odgovornog budžetiranja na Kosovu

1. # izmena budžetskih dokumenata koji proizilaze iz podrške MŽK-a
2. # službenika koji pokazuju političku volju da pokušaju da obavljanju rodno odgovorno budžetiranje nezavisno od institucija

Očekivani rezultat 2.2.1. Poboljšani kapaciteti ciljanih službenika za obavljanje ROB-a

1. # mentorisanih zvaničnika u obavljanju ROB-a;
2. Nova stečena znanja i kapaciteti od strane službenika, kao što je identifikovano putem nadzora i pismenog ocenjivanja

Očekivani rezultat 2.2.2. Konkretno preporuke za poboljšano rodno odgovorno budžetiranje predstavljen relevantnim službenicima ka institucionalizaciji ROB

1. # objavljenih izveštaja sa preporukama
2. Kvalitet izveštaja kao što je ocenjeno preko revizije i povratnih informacija

Cilj 3. Žene imaju pristupa, i pristupaju kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti

1. Žene ocenjuju da je kvalitet i dostupnost zdravstvenim uslugama poboljšan (anketa domaćinstva)
2. # preduzetih akcija od strane službenika za adresiranje pitanja koja sprečavanju pristup žena kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti

Ishod 3.1. Javni službenici i zdravstvene institucije se smatraju odgovornijim za adresiranje nasilja ženskih prava na zdravstvenu zaštitu

1. # žena i muškaraca koji preduzimaju akcije za održavanje službenika/institucije odgovornim

2. # slučajeva pokrenutih strateških parnica

Očekivani rezultat 3.1.1. Kapaciteti grupa ženskih prava za dokumentovanje nasilja ženskih prava na zdravstvenu zaštitu su poboljšani

1. # zloropotreba prava dokumentovana na odgovarajući način od strane grupa za ženska prava

Očekivani rezultat 3.1.2. Istraživanja postoje koja dokumentuju kršenje ženskih prava na zdravstvenu zaštitu

1. Postoje izveštaji istraga
2. Kvalitet izveštaja i preporuka ocenjen preko revizija i povratnih informacija o izveštaju

Očekivani rezultat 3.1.3. Više javnih službenika, žena, devojaka i muškaraca je svesno ženskih prava na zdravstvenu zaštitu i povredu ženskih prava na zdravstvenu zaštitu

1. # sastanaka između MŽK-a ili njenih članova na kojima se diskutuju ženska prava

Ishod 3.2. Više žena ima bolji pristup zdravstvenoj zaštiti

1. # žena koje primaju zdravstvenu zaštitu kao rezultat MŽK-a i podrške njenih članova

Očekivani rezultat 3.2.1. Žene i devojke su svesnije svojih prava o zdravstvenoj zaštiti i važnosti pristupa zdravstvenoj zaštiti

1. # žena i devojčica koje prisustvuju sednicama podizanja svesti
2. Poboljšana svest izmerena pre/posle anketa

Očekivani rezultat 3.2.2. Više žena se zalaže za svoja prava na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu

1. # žena uključenih u zalaganju za svoja prava na kvalitetnu zdravstvenu zaštitu

Cilj 4. Žene i djevojke žive život bez polno zasnovanog nasilja

1. Smanjenje učestalosti različitih oblika polno zasnovanog nasilja kao što je prikazano praćenjem izveštaja

Ishod 4.1. Implementacija pravnog okvira nasilja u porodici, uključujući institucionalni odgovor na pomaganje osoba koje su pretrpele nasilje je poboljšana

1. Unapređena implementacija pravnog okvira nasilja u porodici kao što je prikazano odrednicama i praćenim izveštajima nadzora
2. Iznos vladinih sredstava za skloništa je povećan da pokrije sve podržne usluge

Očekivani rezultati 4.1.1. Postoje praćeni izveštaji o sprovođenju pravnog okvira, kao i svest o obimu i nasilju u porodici

1. Postoje praćeni izveštaji
2. Kvalitet praćenih izveštaja, ocenjeni od strane recenzenata i komentari o izveštajima

Očekivani rezultati 4.1.2. Institucije i drugi akteri su svesni o meri u kojoj je pravni okvir nasilja u porodici implementiran

1. # sastanaka između MŽK-a i njenih članova i službenika za podizanje svesti
2. Poboljšana svest merena osnovnom linijom i praćena nadzorom

Očekivani rezultati 4.1.3. Članovi MŽK-a angažovani u zalaganju sprovođenja zakonskog okvira o nasilju u porodici

1. # članova MŽK-a koji su angažovani u zagovaranju inicijativa
2. # preduzete inicijative zagovaranja

Očekivani rezultati 4.1.4. Performansa i kvalitet usluga skloništa je poboljšana, posebno prema rehabilitaciji i ponovnoj integraciji.

1. Poboljšani kvalitet kao što je ocenjeno praćenim izveštajima (očekivani rezultat 4.1.1.)
2. # žena koje dobijaju posao po izlasku iz skloništa, nakon skloništa MŽK-a i podrška Regionalnog centra za zapošljavanje

Ishod 4.2. Svest i pažnja rešavanja polne zasnovanosti je poboljšana među službenicima i građanima, uključujući nasilje u porodici, silovanje i seksualno zlostavljanje

1. Poboljšana svest kao što je izmerena između osnovne linije i sprovedene ankete
2. # istraživačke preporuke sprovedene, nakon zagovaranja
3. # informacije u vezi sa polnim nasiljem je pokriveno u medijama kao rezultat MŽK-a i radom njenih članova

Očekivani rezultat 4.2.1. Više građana je obavješteno o pravnom okviru i njihovim pravima, uključujući muškarce

1. # različitih žena i muškarca je obavješteno o pravnom okviru preko MŽK i inicijativa članova o podizanju svesti
2. # različite žene i muškarci su uključeni u kampanjama podizanja svesti i preduzimanju akcija, ka novim svestima, u cilju smanjivanja polno zasnovanog nasilja

Ishod 4.3. Poboljšane politike i postupci za rešavanje seksualnog uznemiravanja postoje

1. # politika i/ili postupci za rešavanje seksualnog uznemiravanja kao rezultat MŽK i rada njenih članova

Očekivani rezultat 4.3.1. Koordinacija uspostavljena među ženama rukovodiocima OCD-a, javnih institucija i drugih radnih mesta ka instaliranju boljih mehanizama za izveštavanje i istraživanje slučajeva seksualnog uznemiravanja

1. # institucija i drugih aktera MŽK i njeni članovi sarađuju ka instalaciji poboljšanih mehanizama za izveštavanje i istraživanje seksualnog uznemiravanja

Ishod 4.4. Institucionalna i javna podrška za osobe koje su pretrpele seksualno uznemiravanje tokom rata je poboljšana

1. Stepen u kojem je Nacionalni akcioni plan o implementaciji rezolucije Saveta bezbednosti EU 1325 o ženama, miru i bezbednosti implementiran
2. Stepen u kome se sprovode amandmani koji se odnose na osobe preživele od seksualnog nasilja u Zakonu o statusu i pravima boraca, invalida, veterana, članova oslobodilačke vojske Kosovo, civilnih žrtava i njihovih porodica
3. # žena i muškaraca koji su pretrpeli seksualno nasilje tokom rata koji su primili pomoć kao rezultat MŽK i pomoći njenih članova.

Očekivani rezultat 4.4.1. MŽK i njeni članovi uključeni u procesu ka obezbeđivanju institucionalne i javne podrške za osobe koje su pretrpele seksualno nasilje tokom rata su poboljšani.

1. # procesa u kome su članovi MŽK uključeni

Cilj 5. Žene i muškarci imaju jednake ekonomske mogućnosti kod kuće i u javnoj sferi

1. Povećanje stope učešća ženske rada
2. Poboljšana raspodela sredstava u kući, kao što je prikazano istraživanjem
3. Povećan % žena vlasnika imovine na Kosovu

Ishod 5.1. Više žena obezbeđuju zaposlenost

1. # žena koja obezbeđuju zaposlenost nakon MŽK-a i zagovaranjem/podrškom njenih članova

2. Povećanje procenta žena koje obezbeđuju posao iz Regionalnog centra za zapošljavanje MRSB-a, nakon podrške MŽK-a, MRSB-u.

Očekivani rezultati 5.1.1. Institucije i ključni akteri savesniji obima polne diskriminacije na radnom mestu na Kosovu i načinima da to reše

1. Izveštaj istraživanja postoji sa jasnim preporukama
2. # sastanaka između MŽK i službenika, tokom kojih je svest službenika povećana
3. # preduzetih koraka od strane službenika, ukazujući na povećanu svest

Očekivani rezultat 5.1.2. više pristupačne mogućnosti na raspolaganju za čuvanje dece

1. # novih mogućnosti na raspolaganju za brigu o deci
2. # pristupačnih opcija na raspolaganju za brigu o deci

Očekivani rezultat 5.1.3. Dalji institucionalni i privatni kapaciteti sektora za zapošljavanje žena

1. # novih programa obuke je razvijen, prilagođen ženama i potrebama tržišta
2. # nadzornih sednica je pruženo institucijama i poslovanjima
3. # održanih sastanka zagovaranja sa institucijama na poboljšanju uslova za zapošljavanje žena

Ishod 5.2. Više devojaka pohađaju više nivoa obrazovanja

1. # devojčica koje pohađaju više obrazovanje kao rezultat MŽK i podrške njenih članova

Očekivani rezultat 5.2.1. Omogućavanje povoljnog okruženja za mlade žene da pohađaju više nivoa obrazovanja

1. # akcija preduzetih na opštinskim i nacionalnim nivoima u pravcu omogućavanja mladim ženama da prisustvuju višim nivoima obrazovanja

2. # žena koje konkurišu za stipendiju, nakon MŽK i podsticaja njenih članova

Ishod 5.3. Više žena ima pristup na njihovo pravo na nasleđe i imovinu

1. # žene koja tvrde svoje pravo na nasleđe i/ili imovinu kao rezultat MŽK i podrške članova

Očekivani rezultat 5.3.1. Više građana je svesno prava žena na nasleđe i imovinu

1. # različitih žena i muškaraca kontaktirani od strane MŽK i njenih članova putem sastanaka i kućnih poseta
2. # različitih žena i muškaraca koji su potpisali deklaraciju, obećavajući da će imovinu zajedno registrovati i obezbediti pravičnu podelu nasledstva u okviru svoje porodice
3. Povećana svest pokazana putem pre/posle nacionalnog istraživanja

Očekivani rezultat 5.3.2. Više žena preduzima korake da osigura svoje pravo na nasledstvo i imovinu

1. # žena koje pokreću postupak za realizaciju svojih prava

Očekivani rezultat 5.3.3. Relevantni službenici su odgovorniji da poštuju pravo žena na nasledstvo i imovinu

1. # proizvedenih nadzornih izveštaja
2. Promene u ponašanjima zvaničnika pokazuje se u izveštajima nadzora

Ishod 5.4. Pristup žena resursima u porodici je poboljšan

1. Poboljšana raspodela resursa u kući pokazana od strane vežbi MŽK za rodno odgovorno budžetiranje

Očekivani rezultat 5.4.1. Okončana istraživanja na jednakom pristupu resursima u porodici

1. Postoje izveštaji istraživanja

2. Kvalitet istraživanja kao što je ocenjeno pre revizije i komentari dati po izlasku

Očekivani rezultat 5.4.2. Institucionalna svest alternativnih modela raspodele socijalne pomoći je poboljšana

1. # sastanaka sa službenicima radi povećanja svesti
2. # prihvaćenih preporuka i prema njima postupano

Ishod 5.5. Stepen do koga su politike i programi EU uključili polnu perspektivu je poboljšan

1. # politike i programi EU na Kosovu koji uključuju poboljšanu polnu perspektivu nakon MŽK i zagovaranja njenih članova

Očekivani rezultat 5.5.1. Poboljšan nadzor iz polne perspektive u vezi sa procesom integracije Kosova u EU

1. # pregled nadzora i/ili proizvedeni izveštaji
2. Kvalitet preporuka kao što su ocenjeni pre revizije i komentari

Bibliografija

Tengiz Asatiani, *Procena Hitne Opstetrične nege na Kosovu*, Priština: 2008

Skupština Kosova i Misija Privremene Uprave Ujedinjenih Nacija na Kosovu (UNMIK), *Zakon protiv diskriminacije*, zakon br. 2004/3.

_____. *Zakon o Ravnopravnosti Polova na Kosovu* Zakon br. 2004/2, Priština: 2004.

_____. *Zakon o Nasleđivanju na Kosovu*, Zakon br. 2004/26.

_____. *Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama*, zakon br. 02/L-17.

Skupština Republike Kosovo, *Krivični Zakonik Kosova*. 2013, br. 04/L-082.

_____. *Zakonik o Krivičnom Postupku Kosova*. 2013. br. 04/L-123.

_____. *Zakon o opštim izborima u Republici Kosovo*, Zakon br. 2008/03-L-073.

_____. *Zakon o Zdravstvu*, br. 2012/04-L-125, 2012.

_____. *Zakon o inspektoratu zdravstva*, br. 2006/02-L38, 2006.

_____. *Zakon o zdravstvenom osiguranju*, br. 04/L-249, 2014.

_____. *Zakon o Radu* br. 03/L-212.

_____. *Zakon o lokalnim izborima u Republici Kosovo*, Zakon br. 2008/03-L072.

_____. *Zakon o Policiji*, Zakon b. 03/L-035.

_____. *Zakon o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima*, 2013, Zakon br. 04/L-218.

_____. *Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima*, Zakon br. 03/L-154.

_____. *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici*, Zakon br. 03/L-182, 2010.

_____. *Zakon o reproduktivnom zdravlju*, br. 2006/02-L76.

_____. *O statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova, Civilnih Žrtava i njihovih porodica*, zakon br. 2011/4-L-061, 2014.

Centralna Izborna Komisija, *2014 Parlamentarni Izbori, Rezultati Izabranih Kandidata*, Priština: Republika Kosovo Centralna Izborna Komisija, 2014, na:

<http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/Ndarja%20e%20uleseve%20>

[20140625%20Seats%20Allocation%20with%20Parties%20Votes%20and%20Number%20of%20Seats_shtzohjhvp.pdf](http://www.womensnetwork.org/documents/20130510152601762.pdf)

Chris Corrin, „Post-konfliktna situacija na Kosovu“ u *Ako ne sada, Kad?*, 11-16 Jun 2001

Savet Evrope, *Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici*, CETS br. 210, 2011.

Demolli, Luljeta za KGSC, *Percepcije Civilnih Službenika u vezi seksualnog uznemiravanja na radnom mestu*, Priština: KGSC, 2010, na:

<http://www.womensnetwork.org/documents/20130510152601762.pdf>.

Evropska Komisija, Izveštaj o Napretku Kosova 2013 2013, na:

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/brochures/kosovo_2013.pdf.

Evropski parlament, *Rezolucija od 29 Marta 2012 godine, o Procesu Evropske integracije Kosova, 2011/2885(RSP)*.

Evropska Unija, Direktiva Ravnopravnog Zapošljavanja, 2000/78/EC, Decembar 2000.

_____. *Direktiva za ravnopravni tretman 2006/54/EC*, 2006.

_____. *Višegodišnji Program akcije za zdravlje (2014-2020)*, COM/2011/0709.

_____. *Direktiva Očinskog Odmora*, 2010/18/EU, 2010.

_____. *Direktiva za trudnjače*, 92/85/EC, Oktobar 1992.

Farnsveden, Ulf i Nicole Farnsworth, *Studija polova na Kosovu*, Sida: Decembar 2012, na:

http://www.swedenabroad.com/ImageVaultFiles/id_8560/cf_347/Sida_Gender_Study_in_Kosovo_2012-12-20_ORGUT_Final.PDF.

Ulf Farnsveden, Ariana Qosaj-Mustafa, i Nicole Farnsworth, *Državni Profil Pola: Analiza Polnih Razlika u svim nivoima Kosova*, Priština: Kosovski okvir za polnu ravnopravnost sa Ambasadom Švetske i Orgut Consulting, April 2014, na:

http://www.swedenabroad.com/ImageVaultFiles/id_20757/cf_2/Orgut_Kosovo_Gender_Profile_FINAL_2014-05-08.PDF.

Farnsworth, Nicole za MŽK, *Eksplorativno istraživanje o obimu rodno zasnovanog nasilja na Kosovu i njeni uticaji na reproduktivno zdravlje žena*, KWN, Priština: 2008, na:

<http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165614663.pdf>.

- _____ i Ariana Qosaj-Mustafa za MŽK, *Sigurnost počinje kod kuće*, Priština: Agencija za ravnopravnost polova, 2008, na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165404373.pdf>.
- _____ i Elmaze Gashi za MŽK i Alterhabitus, *Gde je novac za ženska prava?: Kosovska Studija Slučaja*, Priština: KWN, 2013, na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140617134906241.pdf>.
- _____ Ariana Qosaj-Mustafa, Milva Ekonomi, Ada Shima i Dua Dauti-Kadriu za MŽK, *Po koju cenu? Budžetiranje za sprovođenje pravnog okvira protiv nasilja u porodici na Kosovu*, Priština: MŽK, 2012, na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130405120224756.pdf>.
- Vlada Republike Kosovo, Nacionalni akcioni plan (NAP) o sprovođenju Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN-a o Ženama, Miru i Bezbednosti, Odluka Br. 09/168, 29 januar 2014.
- Hieros International and Shevolution, *Spoljno ocenjivanje Fonda Žena Kosova*, 15 April 2014, na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140528100924728.pdf>.
- Hope Fellowships, Ekonomski Komitet, *Žene u Kosovskoj Ekonomiji*, Priština: Hope Fellowships, 2014.
- Human Rights Watch (HRW), *Nedelja terora u Drenici: Kršenje humanitarnih zakona na Kosovu*, U.S.A.: HRW, 1999.
- _____. *Kršenje humanitarnih zakona na Kosovu*, U.S.A.: HRW, 1998.
- _____. *Kosovo: Silovanje, kao oružje za etničko čišćenje*
- Huygens, Pierre, Eva Marn, i Nenad Maksimović, *Analiza stanja i reagovanja: Ugroženost LGBT-a na Kosovu u 2012: U ime „Tradicije“*, 2013
- MŽK, *1325 Činjenice i Fabule*, Priština: MŽK, 2011, na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165559661.pdf>.
- _____. MŽK, *Nadzorni izveštaj MŽK-a o Kodeksu Ponašanja i Plana za Razvoj Kapaciteta za članove*, Priština: MŽK, 2012, na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130415103927635.pdf>.
- _____. *KWN MŽK Etički kodeks ponašanja i kodeks odgovornosti*, Priština: MŽK, 2007, na:

- <http://www.womensnetwork.org/documents/20130120172523448.pdf>.
- _____. *Mali grantovi, velike promene*, Priština: MŽK, 2012, na:
<http://www.womensnetwork.org/documents/20130626160140962.pdf>.
- _____. *Mali grantovi, velike promene 2013*, Priština: MŽK, 2013, na:
<http://www.womensnetwork.org/documents/20140128124024267.pdf>.
- _____. *Više nego „Reči na papiru?“ Odgovor pružaocce pravde o nasilju u porodici*, Priština: MŽK, 2009, na:
<http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165443203.pdf>.
- _____. Glas Glasača, Priština: MŽK, 2009, na:
<http://www.womensnetwork.org/documents/20130120172704530.pdf>.
- Kosovski Centar za Studiranje Polova (KGSC), *Kako glasaju žene II*, Priština: KGSC, 2013, na:
<http://kgscenter.net/images/stories/howdowomenvoteinkosovo.pdf>.
- _____. KGSC, Prava Žena na nasleđivanje imovine na Kosovu, 2011, na:
<http://www.womensnetwork.org/documents/20130530153942500.pdf>.
- KIPRED i Demokracija na delu, *Analiza Izboru: trendova i naučene lekcije*, Priština: KIPRED, 2008.
- Inicijativa za Kosovsku Stabilnost (IKS), *A Power Primer: Priručnik Politici, Ljudima i Strankama na Kosovu*, Priština: IKS, 2011, na:
http://www.iksweb.org/repository/docs/politicalandscape_EN_G_913183.pdf.
- Libertas, *Anketa o stavovima kosovskog društva prema homoseksualnosti: kvantitativno i kvalitativno istraživanje o mišljenju građana Kosova*, Priština: Libertas, decembar 2012.
- Metaj, Elida, Srednjoročni pregled projekta „Podržavanje, zaštićavanje i promovisanje prava žena i devojaka“, 8 Avgust, 2014, na:
<http://www.womensnetwork.org/documents/20140902132858302.pdf>.
- Ministarstvo Finansija, *Prihodi i Troškovi Opšte Vlade*, <http://mf.rks-gov.net/en->

[us/ministriaefinancave/buxhetiirepublikessekosoves/buxhetiquire.aspx](http://www.ministriaefinancave/buxhetiirepublikessekosoves/buxhetiquire.aspx).

Ministarstvo Javne Uprave, *Demografska, Socijalna i Reproductivna Zdravstvena Anketa na Kosovu*, Priština: Republika Kosovo, 2010.

OEBS, *Kosovo/Kosova, Kako viđeno, tako rečeno, III deo*

Qosaj-Mustafa, Ariana i Nicole Farnsworth za MŽK, *Više nego „Reči na papiru?“ Odgovor pružaoce pravde o nasilju u porodici*,

Priština: UNDP, 2009, na:

<http://www.womensnetwork.org/documents/20130120165443203.pdf>.

Riinvest Institut, *Da platim ili da ne platim: Perspektiva biznisa neformalnosti na Kosovu*, Priština: Riinvest Institute, 2013.

Savić, Marija za Heartefact Fund, *Nevidljivi LGBT: Izveštaj o položaju zajednice LGBT na Kosovu*, Beograd: Heartefact Fund, Januar 2013,

Ada Shima i Nicole Farnsworth za MŽK, *Budžetiranje za socijalnu zaštitu*, Priština: MŽK, German Cooperation i GIZ, 2014, na:

<http://www.womensnetwork.org/documents/20140702111942678.pdf>.

Ujedinjene nacije, *Konvencija UN-a o Eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*, 1979.

Generalna Skupština Ujedinjenih Nacija, *UN Deklaracija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminala i zloupotrebe vlasti*, A/RES/40/34, 1985.

Rezolucija Saveta bezbednosti UN-a 1325 o ženama, miru i bezbednosti, 2000.

UNDP, *Izveštaj o ljudskom razvoju na Kosovu 2012: Privatni sektor i nezaposlenost*, Priština: UNDP, 2012.

_____. *Akcija javni puls saopštenje o zdravstvenoj zaštiti na Kosovu: zadovoljstvo sa Uslugama i Perpcijama zdravstvene zaštite o prisustvu korupcije*, Priština: UNDP, 2013, na:

http://www.ks.undp.org/content/dam/kosovo/docs/publicpuls/DokumentiPerVepirim_Anglisht.pdf.

_____. *Javni puls o polu*, Priština: UNDP, 2014

_____. *Milenijumski Ciljevi Razvoja (Kosovo)*, na:

<http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/mdgovreview/>.

UNFPA, *Rodno zasnovano nasilje na Kosovu*, Priština: UNFPA, 2005.

_____. *(UNSC 1244) Dečiji Brakovi*, Priština: UNFPA, Oktobar 2012.

UNICEF na Kosovu, „Rane Godine“ veb sajt, na:

<http://www.unicef.org/kosovoprogramme/children.html>.

_____. *Poboljšanje Zdravlja Žena i Dece na Kosovu 2007-2010*,

Priština: UNFPA, UNICEF, i WHO, 2011, Septembar 2011.

Rezultati Svetske Banke o Kosovu 2013 Anketa Radne, Priština:

Svetska Banka Juli 2014

Inicijativa mladih za ljudska prava (IMLJP) i centar za razvoj socijalne

grupe, *Sloboda i zaštita za Lezbijki, Homoseksualaca, Bi seksualnih
i Tran srodnih na Kosovu*, Priština: IMLJP, 2013

Mreža Žena Kosova

Hajdar Dushi Ul. C-2 II/8

10000 Prishtina, Kosovo

+381 (0) 38 245 850

www.womensnetwork.org

info@womensnetwork.org

[Facebook: Kosova Women's Network](#)